

Met heel mijn hart

Handreiking

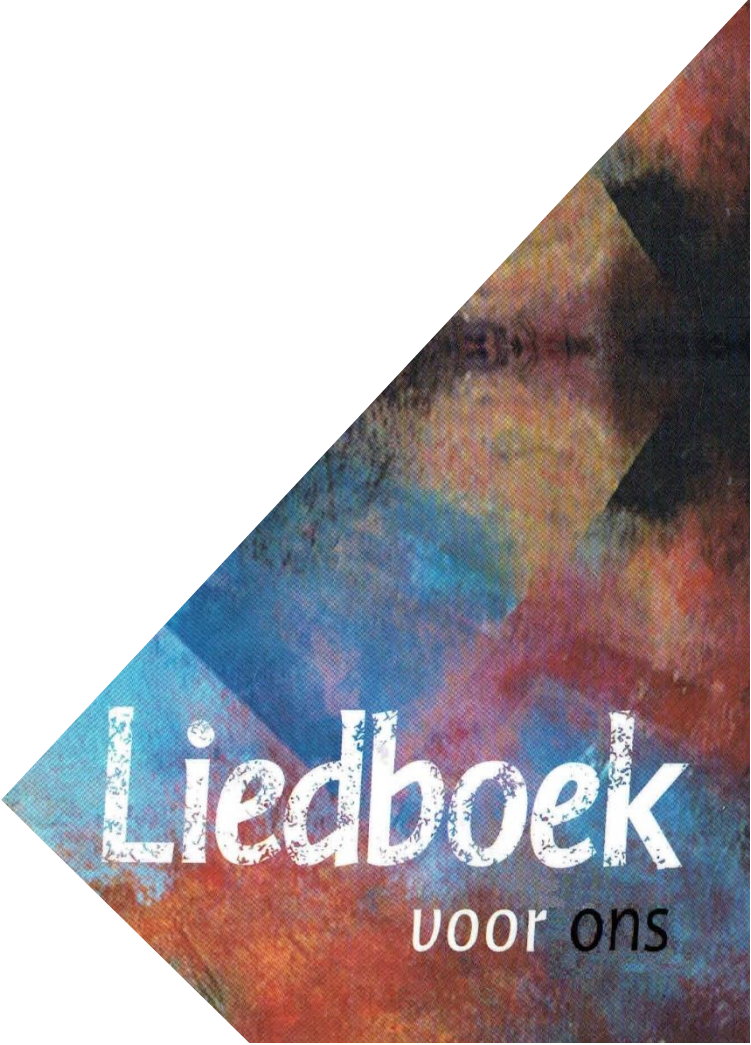
bij

Liedboek 2013

voor de

Geref. Kerken (vrijg.)

Steunpunt Liturgie

Liedboek
voor ons

© *Steunpunt Liturgie*, Amersfoort 2014

De illustraties op de voorzijde zijn ontleend aan de uitgave *Liedboek voor jou* (versie veelkleurig), een van de twee uitgaven die speciaal voor kinderen zijn ontworpen. De illustraties zijn van Guida Joseph en Jeltje Hoogenkamp. Zie voor deze uitgaven: <http://www.liedboek.nl/uitgaven/uitgaven>.

Inhoud

<i>Met heel mijn hart</i> – ter inleiding	1
1. De voorgeschiedenis van het liedboekbesluit van Ede 2014	2
2. De voorgeschiedenis van het <i>Liedboek</i> 2013	4
2.1 Deelnemers	4
2.2 Werkwijze	4
2.3 Criteria	5
2.4 De opzet van de bundel	6
3. <i>Liedboek</i> 2013: Verkenning	7
3.1 In het <i>Liedboek</i> : (sub)titel, indeling, registers	7
3.2 In het <i>Liedboek</i> : rond het lied	10
4. <i>Liedboek</i> 2013: Gebruik binnen de GKv	12
4.1 Breed kerkelijk spectrum	12
4.2 Opdracht en besluit	14
4.3 Richtlijnen	15
4.4 Theologisch-gevoelige punten	15
4.4a <i>Gij, u, jij</i>	16
4.4b <i>M/V?</i>	18
4.4c <i>Heiligen?</i>	20
4.4d <i>Avondmaal</i>	23
4.4e <i>Overledenen</i>	24
4.4f <i>Anders...</i>	25
4.4g <i>Eerder genoemd</i>	26
4.5 Context en functie van een lied of gezang	27
5. Aan de slag met een muziekprofiel	30
5.1 Wat wel, wat niet, wat nu, wat later?	30
5.2 Redenen	31
5.3 Meer dan muziek alleen	31
5.4 Profiel	31
5.5 Hoe gaat het in zijn werk?	32
5.6 Valkuilen	32
5.7 Ieder voor zich?	33
5.8 Stappenplan	34
6. Overzichten	37
6.1 Parels uit het <i>Liedboek</i>	37
6.2 Bekende liederen: Geref. Kerkboek en <i>Liedboek</i> 1973	39
6.2a <i>Ook in het Geref. Kerkboek</i>	39
6.2b <i>Ook in de vrijgegeven uit Liedboek 1973</i>	39
6.2c <i>Ook in de lijst van Zwolle-Zuid 2008</i>	41
6.3 Bekende liederen: de praktijk binnen de GKv	41
6.3a <i>Uit de reeks Psalmen voor Nu</i>	41
6.3b <i>Bekend uit het gospelrepertoire</i>	42
6.3c <i>Bekend uit de reeks Alles Wordt Nieuw</i>	42
6.3d <i>Bekende negro-spirituals</i>	42
6.3e <i>Bekende Taizé-liederen</i>	42
6.3f <i>Misschien ook wel bekend...</i>	42
6.4 Rooster Lied van de Maand	43
7. Meer informatie?	44
8. Index op liednummers	45

Met heel mijn hart – ter inleiding

Op 7 juni jl. besloot de generale synode van Ede 2014 om het nieuwe liedboek – *Liedboek, zingen en bidden in huis en kerk* - te aanvaarden voor gebruik in de kerken. De kerken kregen daarbij het advies om bij dat gebruik een eigen muziekprofiel op te stellen, op basis van de Schrift en naar de mogelijkheden en wensen ter plaatse. Deputaten Eredienst en het Steunpunt Liturgie kregen de opdracht om de kerken te ondersteunen met een handreiking. Deze handreiking bieden wij u nu aan.

Wat heeft deze handreiking u te bieden?

- ✓ Om te beginnen een overzicht van de voorgeschiedenis: waar komt dit besluit van de synode vandaan, hoe zit het met het Gereformeerd Kerkboek (*hoofdstuk 1*)?
- ✓ Daarna volgt een eerste introductie op het nieuwe *Liedboek*: waar komt die bundel vandaan, hoe is de bundel samengesteld en door wie (*hoofdstuk 2*)?
- ✓ Vervolgens zoomen we in op de bundel zelf met een eerste verkenning (*hoofdstuk 3*).
- ✓ De volgende stap is de vraag hoe de kerken van de GKv het beste met het *Liedboek* om kunnen gaan. Deze vraag wordt eerst vanuit een inhoudelijke invalshoek beantwoord: welke theologische kleuren komen we tegen, hoe ga je daarmee om, hoe bewaar je de eigen theologische overtuiging (*hoofdstuk 4*)? *Hoofdstuk 5* sluit aan bij het advies om te werken met een muziekprofiel. In dit hoofdstuk wordt dat uitgebreid toegelicht.
- ✓ Omdat het een hele kunst is om vertrouwd te raken met een nieuwe liedbundel, biedt *hoofdstuk 6* een aantal overzichten. Het opent met een *parelsnoer* en gaat dan via allerlei ‘oude bekenden’ het hele *Liedboek* door.

Deze handreiking is niet alleen een *handreiking* maar is ook bedoeld als *werkboek* en *naslagwerk*. Niet alles hoeft gelezen te worden, niet alles in volgorde doorgenomen. Wel is het handig en verstandig om deze brochure steeds bij de hand houden, als hulpmiddel bij het bouwen aan een rijk kerkliedrepertoire. Want niet voor niets geven we deze brochure de titel mee: *Met heel mijn hart*:

‘Ik wil u loven, HEER, met heel mijn hart,
vertellen van uw wonderdaden.
Ik wil vrolijk zijn, u toejuichen,
uw naam bezingen, Allerhoogste.’

(psalm 9: 1-2)

Wij hopen van harte dat deze brochure stimuleert tot dit zingen. God gaf ons stem en klank – wij zijn zelf het muziekinstrument. Laten wij dit met heel ons hart gebruiken om zijn naam te bezingen, en klank te geven aan zijn wonderdaden door alle tijden heen.

*Deputaten Eredienst
Steunpunt Liturgie*

1. De voorgeschiedenis van het besluit van Ede 2014 ten aanzien van het Liedboek

Op 25 mei 2013 werd in Monnickendam het nieuwe *Liedboek* gepresenteerd. De bundel, *Liedboek. Zingen en bidden in huis en kerk*, volgde het *Liedboek voor de kerken* op, op dat moment precies 40 jaar oud. Bij de feestelijke presentatie werd aan alle deelnemende kerken een exemplaar uitgereikt. Voor de Gkv nam ds. Pieter Niemeijer het eerste exemplaar in ontvangst. De synode van Zwolle-Zuid 2008 had namelijk besloten dat de Gkv lid werd van de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied (ISK) en daarmee deel nam aan de totstandkoming van het nieuwe *Liedboek*.

Ds. P. Niemeijer (l) ontvangt op 25 mei 2013, namens de Gkv een eerste exemplaar van het Liedboek

Vanaf 1993...

Deze deelname aan het nieuwe *Liedboek* kwam niet zomaar uit de lucht vallen. Vanaf 1993 zijn onze kerken al bezig met vernieuwing van het Gereformeerd Kerkboek, inclusief de gezangen. Dat begon met bezinning; de synode van Ommen (1993) riep een studiedeputaatschap Eredienst in het leven, dat onder meer als opdracht kreeg om *'onderzoek doen naar de wenselijkheid en mogelijkheid van uitbreiding van de gezangsbundel, met bezinning op de uitgangspunten waaraan een dergelijke uitbreiding moet voldoen'*¹. De bezinning mondde drie jaar later, op de synode van Berkel & Rodenrijs, uit in de opdracht om daadwerkelijk te gaan werken aan de uitbreiding van de gezangsbundel². Sindsdien werden er met regelmaat liederen uit het *Liedboek voor de kerken* vrijgegeven en geïntroduceerd. Ook kwam er een aparte uitgave met Negentig Gezangen (november 2003), in 2006 gevolgd door een nieuwe uitgave van het Gereformeerd Kerkboek. Ondertussen werd het ook steeds gebruikelijker dat de kerken 'buiten het boekje' gingen zingen, bijvoorbeeld uit de E&R-bundels of de uitgaven van Opwekking.

¹ Acta GS Ommen 1993, art. 46 besluit 1.2

² Acta GS Berkel & Rodenrijs 1996, art. 64 besluittekst

...tot en met 2014

Al die jaren was al bekend dat er een opvolger van het *Liedboek voor de kerken* zou komen. De GS van Berkel & Rodenrijs, die dus de eerste opdracht gaf tot uitbreiding van de gezangenbundel, gaf de deputaten de opdracht om in het kader van hun werk ook 'te streven naar een waarnemerschap bij de herziening van het *Liedboek voor de kerken*'³. De volgende synodes kwam dit regelmatig terug, waarbij 'waarnemerschap' werd vervangen door 'deelname' of nog weer andere bewoordingen.⁴ In 2007 ging het project werkelijk van start. De synode van Zwolle-Zuid besloot in 2008 tot deelname, onder meer omdat we als kerken 'gebruik maken van een groot deel van het huidige *Liedboek voor de kerken* en constateren dat die bundel vervangen gaat worden' en omdat we bij het werk aan de eigen gezangenbundel ervaren hebben 'hoezeer we als kleine kerken zijn aangewezen op dichtelijke en muzikale gaven en kerkmuzikale deskundigheid in andere kerken'.⁵ Namens de GKv werd Jetze Baas lid van het bestuur van de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied. Harderwijk 2011 bekrachtigde dit besluit en gaf de deputaten de opdracht om na de publicatie van het *Liedboek* de eerstvolgende synode te adviseren ten aanzien van het gebruik van de bundel.⁶ Dat deden deze deputaten in hun *Aanvullend beleidsrapport* voor de GS Ede 2014 en op basis daarvan kwam Ede tot haar besluit om de bundel te aanvaarden, de kerken te adviseren om met een muziekprofiel te werken en deputaten en het Steunpunt Liturgie een handreiking aan de kerken aan te bieden.⁷

Ds. Pieter van den Berg, deputaat Liturgie en Kerkmuziek, tijdens de synode van Ede 2014

En het Gereformeerd Kerkboek dan?

Na al die jaren komt er nu een afronding aan het werk rond het *Gereformeerd Kerkboek*. In de eindversie van het *Gereformeerd Kerkboek* komen de hertaalde formulieren, nieuwe gebeden, de kerkorde en een reeks liederen. Wat betreft de liederen is het volgende van belang: *Liedboek* en de liederen uit het uiteindelijke Gereformeerd Kerkboek vormen *samen* het corpus waarin het kernrepertoire voor de GKv te vinden is. Lieder die al in het *Liedboek* staan, komen niet meer in het Gereformeerd Kerkboek. Het gezangendeel uit het Gereformeerd Kerkboek is dus geen afzonderlijke, evenwichtig samengestelde liedbundel. Het bevat vooral de identiteitsgebonden liederen die niet in het *Liedboek* te vinden zijn. Het *Liedboek* zelf bevat vele bekende liederen (zie hoofdstuk 6), en bovendien tal van liederen die het waard zijn bekend te worden

³ Acta GS Berkel & Rodenrijs 1996, art. 64 besluittekst

⁴ resp. Acta GS Leusden 1999, art. 57.2 besluit 4.6, art. 61.1 besluit 4; Acta GS Zuidhorn 2002, art. 89 besluit 9

⁵ Acta GS Zwolle-Zuid 2008, art. 64 besluit 2

⁶ Acta GS Harderwijk 2011, bijlage 5.4

⁷ GS Ede 2014, besluiten L&K besluit 3

2. De voorgeschiedenis van het Liedboek 2013⁸

Heb je het over het *Liedboek* dat heb je het over de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied. Die stichting werd in 1972 opgericht, als opvolger van de Interkerkelijke Stichting Psalmberijming. In het bestuur zijn sindsdien die kerkgenootschappen vertegenwoordigd die het *Liedboek voor de kerken* (1973) als hun officiële kerkelijke liedbundel gebruiken. In 2008 en 2010 kwamen daar nog vier kerken bij.

Nadat in 1973 het *Liedboek voor de kerken* was verschenen, bleef de ISK actief op het gebied van vernieuwing van het Kerklied. Dat resulteerde in de achtdelige serie *Zingend Geloven* (vanaf 1981) en uiteindelijk in 2013 *Liedboek, bidden en zingen in huis en kerk*.

2.1 Deelnemers

De kerken die deel uit maken van de ISK zijn:

- Vanaf het begin:
 - Protestantse Kerk in Nederland (de fusie van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden)
 - Algemene Doopsgezinde Sociëteit
 - Remonstrantse Broederschap
 - Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB
- Later aangehaakt:
 - Nederlands Gereformeerde Kerken (2008)
 - Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) (2008)
 - Verenigde Protestantse Kerk in België (2010)
 - Evangelisch-Lutherse Kerk in België (2010)

2.2 Werkwijze

Liedboek, bidden en zingen in huis en kerk is van A tot Z een bundel voor deze tijd. Als de belangrijkste redenen om tot een nieuwe bundel te komen noemt de ISK⁹:

- *vernieuwing: sinds 1973 zijn veel nieuwe liederen verschenen;*

⁸ Bij deze paragraaf is gebruik gemaakt van de informatie op www.liedboek.nl. Voor meer achtergronden *et cetera* kan deze site worden geraadpleegd.

⁹ Zie www.liedboek.nl

- *verbreding: de kerken zijn sinds 1973 pluriformer geworden, dat wil zeggen dat er verschillende stromingen naast elkaar in de kerken bestaan. Door deze diversiteit is er niet alleen behoefte aan andere liederen, maar ook aan andersoortige liederen;*
- *verandering: de vorm van de kerkdiensten (de liturgische praktijk) is sinds 1973 veranderd. Deze verandering vraagt om andere zangvormen naast het strofische lied.*

Bij de totstandkoming van de bundel werd gewerkt met werkgroepen, supervisors en klankbordgroepen, een redactie en redactieadviseurs. Een coördinator zorgde voor een goed verloop van het proces.

- Werkgroepen:* acht redactionele werkgroepen, elk met hun eigen aandachtsgebied (achtereenvolgens: psalmen, revisie gezangen *Liedboek 1973*, nieuwe Nederlandse liederen, buitenlands materiaal, kinder-, jeugd- en tienerliederen, liturgica, overige zangvormen, gebeden en teksten. De leden van de werkgroepen waren in kerkelijk en theologisch opzicht zo breed mogelijk gekozen; daarbij bleef voorop staan dat ieder op persoonlijke titel deelnam, en bovendien ter zake kundig was.
- Redactie:* de voorzitters van de werkgroepen
- Redactieadviseurs:* deskundigen ten aanzien van onder meer taal, muziek en hymnologie
- Supervisors en klankbordgroepen:* Elk van de deelnemende kerken benoemde een of meerdere supervisors. Deze kregen verschillende malen een pakket liederen voorgelegd, om vanuit hun eigen invalshoek of kerkelijke overtuiging te bezien, samen met hun klankbordgroep. Voor de GKv (in samenwerking met de NGK) waren Jannes Munneke en Bob Vuijk supervisor; de deputaten vormden de klankbordgroep.

2.3 Criteria

De redactie werkte met primaire en secundaire criteria. Als primaire criteria gelden:

- taal
- muziek
- relatie woord-toon
- theologie
- liturgische functionaliteit

Een lied moet op al deze punten kwaliteit hebben om het voor te dragen.

Daarbij komen secundaire criteria:

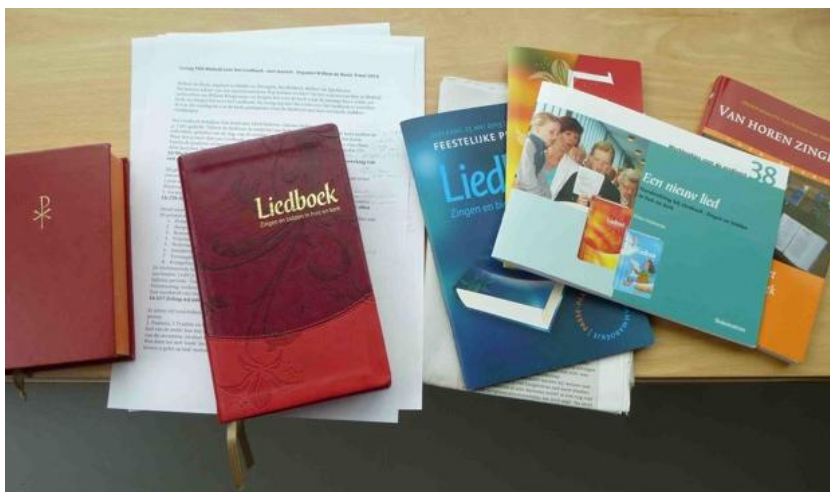
- internationale betekenis
- historische betekenis
- beschikbaar kerkmuzikaal repertoire
- emotionele betekenis (geliefdheid)
- toegankelijkheid van de bundel als geheel

2.4 De opzet van de bundel

Het nieuwe *Liedboek* is niet alleen bedoeld voor de kerkdienst, maar ook voor gebruik in pastoraat of de persoonlijke eredienst. Er zijn vier 'gebruiksdoelen':

- *eredienst op zon- en feestdagen*: liederen en andere zangvormen voor de kerkdienst op zondag(morgen)
- *overige gemeentevieringen en vieringen in kleinere kring, in het bijzonder de getijden*: morgen-, middag- en avondgebed, materiaal voor de opening of afsluiting van kerkelijke bijeenkomsten zoals vergaderingen, gespreksgroepen of catechese.
- *pastoraat*: liederen, gebeden, meditatieve teksten om te gebruiken naast de Bijbel
- *meditatie*: voor thuis, persoonlijk gebruik of in gezinsverband, om de dag te openen of te sluiten, voor gebruik aan tafel, om bijzondere dagen te vieren (verjaardag, trouwdag, et cetera)

Dit gebruik, in verschillende leefkringen, wordt weerspiegeld in de titel: *Liedboek, zingen en bidden in huis en kerk.*

3. Liedboek 2013: Verkenning

Als je iets nieuws in gebruik gaat nemen, raadpleeg je meestal eerst de gebruiksaanwijzing. Dit hoofdstuk in deze handreiking is te zien als zo'n gebruiksaanwijzing. Het gaat hier dus over vragen als: *Wat staat er in? Wat zijn de mogelijkheden? Waar vind je welke informatie? Hoe werkt het en wat kun je er mee?*

3.1 In het Liedboek: (sub)titel, indeling, registers

3.1a Titel en subtitel

In het vorige hoofdstuk werd verteld over de opzet van het *Liedboek* aan de hand van verschillende leefkringen: zondagse kerkdienst, vieringen in kleine kring (van huiselijke godsdienst tot kerkelijke vergadering), pastoraat en meditatie. De subtitel van de bundel, *zingen en bidden in huis en kerk*, illustreert dat:

- *zingen en bidden*: dat wijst er op dat er in de bundel niet alleen liederen staan maar ook teksten (te herkennen aan de verticale blauwe lijn). Ook wijst het erop dat er tussen zingen en bidden geen strak onderscheid is. Dat kennen we van Calvijn, die zingen als gebed zag.
- *voor huis en kerk*: de bundel is niet alleen voor gebruik in kerkdiensten bestemd maar ook voor huiselijk gebruik en voor door de week, voor ziekenhuis en verzorgingstehuis, huis van bewaring, leerhuis, ziekenhuis of hospice. Dat is een oud principe: het gezangboek is niet alleen voor in de kerk bestemd maar ook thuis, bij de persoonlijke liturgie of gebruik in allerlei kleine kringen of vormen van samenleven. Denk maar aan de ochtend- en avondliederen die vanouds in een gezangboek te vinden zijn, en liederen en gebeden bij de maaltijd. En ook voor een tekst op een Ansichtkaart kunt u terecht in het *Liedboek*.

3.1b Indeling

Het *Liedboek* is ingedeeld in acht hoofdrubrieken. De meeste daarvan zijn vervolgens onderverdeeld in subrubrieken. Die indeling is de een van de belangrijkste wegwijzers. Het overzicht is te vinden voorin de bundel, na het *Ten Geleide* en voorafgaand aan de Psalmen. Het indelingsprincipe is *tijd*. Na de Psalmen, Cantica en Bijbelse vertelliedereren – namelijk die liederen die rechtstreeks op de Bijbel teruggaan – volgen:

- *Getijden van de dag* → liederen voor alledag (ochtend, middag, maaltijd, avond)
- *De eerste dag* → liederen voor de zondagse kerkdienst. De subrubrieken volgen de gang van de kerkdienst

- *Getijden van het jaar* → liederen rond het liturgisch jaar
- *Leven* → liederen voor de belangrijke momenten in en aspecten van het leven
- *Samen leven* → liederen voor de belangrijke aspecten van het samenleven en de samenleving

De meeste rubrieken zijn ook weer onderverdeeld:

- *Getijden van de dag*
 - Morgen
 - Middag
 - Maaltijd
 - Avond
- *De eerste dag*
 - Ordinarium
 - Aanvang
 - Drempelgebed
 - Kyrie en Gloria
 - Tien Woorden
 - Rond de Schriften
 - Halleluja
 - Schriftacclamatie
 - Credo
 - Belijdenis en Doop
 - Bevestiging ambtsdragers
 - Inzameling gaven
 - Gebedsacclamatie
 - Onze Vader
 - Maaltijd van de Heer
 - Te Deum
 - Afsluiting
 - Zending en Zegen
- *Getijden van het jaar*
 - Adventstijd
 - Kersttijd
 - Epifaniëntijd
 - Veertigdagentijd
 - De drie dagen van Pasen
 - Paastijd
 - Hemelvaart

De volgorde van de subrubrieken is die van de gang van de kerkdienst (zie ook de inleiding op deze rubriek op pag. 594). Het uitgangspunt daarbij is de zogenoemde *ordinariumstructuur* (bij ons: Orde D), want dat is de structuur die bij de meeste kerken die bij het Liedboek betrokken zijn in gebruik is. Het is ook wereldwijd gezien de meest gehanteerde structuur van de kerkdienst. Specifieke elementen uit de protestantse traditie, zoals de Tien Woorden, zijn daarin op hun eigen plaats onder gebracht.

Drempelgebed: het gebed dat wordt uitgesproken na Bemoediging van Votum

Halleluja: Sinds eeuwen wordt de lezing uit een van de vier evangeliën begroet met een halleluja-acclamatie

Schriftacclamatie: door de gemeente gezongen instemming met de voorafgaande schriftlezingen

Credo: Geloofsbelijdenis (12 artikelen, of Geloofsbelijdenis van Nicea)

Gebedsacclamatie: door de gemeente gesproken of gezongen instemming met een of meer voorbeden.

Onze Vader: Dit gebed is hier opgenomen omdat de meest geëigende plaats de afsluiting van de voorbeden is.

Te Deum: lofzang die teruggaat op de 4de eeuw, en die vanouds gezongen wordt in de getijdendienst van de vroege zondagmorgen, én bij speciale gelegenheden of diensten.

Rond het kerstfeest: advent, de tijd van kerst (25 december t/m 5 januari) en epifaniëntijd (6 januari en de daaropvolgende weken)

Rond het paasfeest: veertigdagentijd t/m pinksteren.

Drie dagen van Pasen: de avond van Witte Donderdag t/m de paasdag.

- Pinksteren
- Trinitatis
- Bevrijdingsdag
- Herfsttijd
- Oogst
- Hervormingsdag
- Allerheiligen
- Geloofsgetuigen
- Voleinding

↓

Trinitatis: zondag van de Drie-eenheid (in het liturgisch jaar de zondag na pinksteren)

Allerheiligen, Geloofsgetuigen, Voleinding: In de herfsttijd loopt het liturgisch jaar op een eind. Begin november wordt aandacht besteed aan 'de heiligen die ons zijn voor gegaan', terwijl de laatste zondagen focussen op de Voleinding.

- **Leven**

- Levenstijd
- Trouw
- Levensreis
- Bidden
- Geloven
- Levensgrens

In deze rubriek gaat het over allerlei aspecten van het leven. **Levenstijd** gaat over het begin van het leven, over kinderen en kind-zijn. **Trouw** gaat over huwelijk en relaties. **Levensreis** bevat liederen en teksten rond live Sevens, levenskunst en levensmoeite, terwijl levenseinde, overlijden en overleven in de subrubriek **Levensgrens** te vinden zijn.

- **Samen leven**

- Kerk
- Schepping
- Gerechtigheid
- Vrede

De laatste rubriek gaat over het *samenleven*. Allereerst in de kerkgemeenschap en de wereldwijde kerk. Vervolgens komt ook de plaats van de kerk in de wereld aan bod, aan de hand van thema's rond schepping, vrede en gerechtigheid.

3.1c Registers

Zie achter in de uitgave van het *Liedboek* (p. 1563 en verder) voor:

- *Register op beginregels en titels*
- *Register op Bijbelplaatsen*
- *Register op liturgisch gebruik*¹⁰

Op www.liedboek.nl/extra/registers zijn downloads te vinden van:

- *Auteursregister*
- *Registers voor kerkmusici* van Ronald van Drunen
 - Achtereenvolgens: (1) *Componisten*, (2) *Dichters en vertalers*, (3) *Alfabetisch*, (4) *Nederlandse liederen*, (5) *Duitse liederen*, (6) *Franse liederen*, (7) *Engelse melodieaanduidingen (tunes)*, (8) *Engelse liederen*, (9) *Latijnse liederen en*

¹⁰ Deze drie registers zijn door Chris van Bruggen verder bewerkt, met vermelding van alle titels, tot een internetdownload. Verkrijgbaar via het Steunpunt Liturgie

liturgische gezangen, (10) Canons, (11) Lieder voor kinderen, (12)
Verwijzingen naar andere liedbundels (13)

- Overzicht van alle gedichten en gebeden

Zie ook:

- www.wegwijzervoorhetliedboek.nl
- *Wegwijzer voor het Liedboek 2013*, een uitgave van Ellen van der Sar (OpMaat Kunst & Cultuur Management)
- www.kerkliedwiki.nl

Of raadpleeg het Steunpunt Liturgie.

3.2. In het Liedboek: rond het lied

Rond een lied, zoals het is afgedrukt, is allerlei zinvolle informatie te vinden, die de weg wijst voor gebruik. Drie voorbeelden om dat te illustreren.

Voorbeeld 1:

Rond het licht dat leven doet

287

1 Rond het licht dat le - ven doet
groeten wij el-kaar met vre - de;
wie in voor- of te - genspoed
ze - gen zoekt, mag bin - nen - tre - den, -
bij de Heer zijn wij hier thuis,
kind aan huis.

2 Rond het boek van zijn verbond
noemen

3 Rond het water van de doop
komt

4 Rond de tafel, in de kring,
staat

5 Rond het licht dat leven doet
groeten wij elkaar met vrede.
Paaslicht straalt ons tegemoet,
zegen wie uw liefde delen, -
licht dat dit geheim behoedt:
God is goed.

tekst André Troost
melodie Freylinghausen 1704 - 'Morgenglanz der Ewigkeit'

liednummer

tektschrijver. In dit geval: André Troost, bekend (en vertrouwd) kerklieddichter

herkomst melodie. Vermelding oorspronkelijk melodie is handig voor de organist i.v.m. zoeken van literatuur e.a.

hoofd- en subrubriek. In dit geval:

- DE EERSTE DAG = de kerkdienst van zondag
- Aanvang = begin van de kerkdienst

Handig om te weten dat achter in de bundel, in het Register op Liturgisch gebruik (p. 1605 en verder) deze rubrieken en subrubrieken terugkomen met verdere liedsuggesties

Voorbeeld 2:

Mijn leven til ik, God, naar U omhoog 432 a
Introïtusantifoon voor de eerste zondag van de advent

Mijn le-ven til ik, God, naar U om-hoog,
op U ver-trouw ik.

*tekst naar Psalm 25,1-2 - 'Ad te levavi'
melodie Jaco van Leeuwen, bij Psalm 25*

Uw God ziet uit naar het uur 432 b
Introïtusantifoon voor de tweede zondag van de advent

Uw God ziet uit naar het uur
dat Hij u in de ar-men sluit.

*tekst naar Jesaja 30,18.19 - 'Populus Sion'
melodie Jaco van Leeuwen, bij Psalm 80*

Verblijd u, nu en altijd 432 c
Introïtusantifoon voor de derde zondag van de advent

Ver-blijd u, nu en al-tijd.
De Heer is na-bij!

*tekst naar Filippenzen 4,4 - 'Gaudete'
melodie Jaco van Leeuwen, bij Psalm 85*

Dauw, hemel, van omhoog 432 d
Introïtusantifoon voor de vierde zondag van de advent

Dauw, he-mel, van om-hoog,
laat da-len ge-rech-tig-heid uit de wol-ken.

*tekst naar Jesaja 45,8 - 'Rorate coeli'
melodie Jaco van Leeuwen, bij Psalm 19*

835 GETIJDEN VAN HET JAAR - Adventstijd

introïtusantifoon: antifoon bij de introïtuspsalm.

- *introïtus:* openingspsalm (eigenlijk: psalm die de binnenkomst van de voorganger(s) begeleid
- *antifoon:* keervers bij die psalm. Tekst, genomen uit de psalm in kwestie of een andere Bijbeltekst, kleurt de psalminhoud en daarmee de zondag

vindplaats van de tekst van de antifoon; *de psalm* waar de antifoon bij hoort. Het gaat hier om de bekende berijmde psalmen. De antifoon wordt gezongen als opening en als afsluiting:

- antifoon (voorzang)
- antifoon (allen)
- psalmcoupletten
- antifoon

Elke subrubriek uit de rubriek GETIJDEN VAN HET JAAR opent met dergelijke antifonen

Voorbeeld 3:

voorzang: alles waar dat bij staat wordt gezongen door de cantor (voorzanger) of koor. Waar *allen* staat, het refrein, wordt door iedereen gezongen.

er staan geen noten bij de tekst: de muziek van de coupletten, die dus door de voorzanger worden gezongen, zijn in de koorbundel te vinden.

150 b Alles wat adem heeft, love de Heer

refrein:
voorzang Al-les wat a-dem heeft, lo-ve de Heer.
allen Al-les wat a-dem heeft, lo-ve de Heer.

voorzang Loof God in zijn heilig domein,
loof Hem in zijn groots firmament,
loof Hem om zijn daden van macht,
loof Hem krachtens zijn mateloze grootheid.
refrein

4. Liedboek 2013: Gebruik binnen de GKv

Aan het *Liedboek* 2013 doen acht verschillende kerken mee:

- Protestantse Kerk in Nederland (de fusie van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden)
- Algemene Doopsgezinde Sociëteit
- Remonstrantse Broederschap
- Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB
- Nederlands Gereformeerde Kerken
- Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt)
- Verenigde Protestantse Kerk in België
- Evangelisch-Lutherse Kerk in België

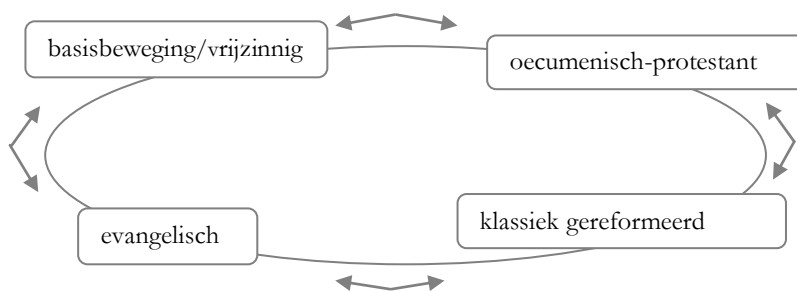
Alleen al het lezen van die verschillende namen maakt duidelijk dat het om een divers gezelschap gaat. In het verleden hadden de meeste van deze kerken (of hun voorlopers) hun eigen liedbundel. Maar in de aanloop naar het *Liedboek* van 1973 groeide er een samenwerking. In de aanloop naar het *Liedboek* van 2013 nam dat nog verder toe. Het is natuurlijk een spannende vraag hoe men bij de samenstelling omging met die brede kerkelijke diversiteit.

4.1. Breed kerkelijk spectrum

In hoofdstuk 2 van deze handreiking is al beschreven dat de leden van de werkgroepen breed gekozen waren, zodat de verschillende kerken, liggingen en achtergronden vertegenwoordigd waren. Ook werd duidelijk dat iedere deelnemende kerk een rol had bij de supervisie. Bovendien is elk van de deelnemende kerken vertegenwoordigd in het bestuur van de ISK.

Als dat echter het enige was geweest, dan was de kans groot geweest dat de invulling van de bundel toch vooral een 'toevalstreffer' zou zijn geworden. Daarom was er al van te voren goed nagedacht over de opzet. Er werd gekozen voor het uitgangspunt er een bundel moest komen die *verbindt*.

In het kerkelijk landschap zijn, met oog op de liturgische praktijk en de liturgische muziek, de volgende stromingen of profielen te zien: *Basisbeweging – oecumenisch protestants – klassiek gereformeerd – evangelisch*. Tussen elke stroming en zijn naaste buur is een overlap, een overgangsgebied. In feite gaat het om een cirkel, want 'evangelisch' grenst weer aan 'basisbeweging' en omgekeerd.

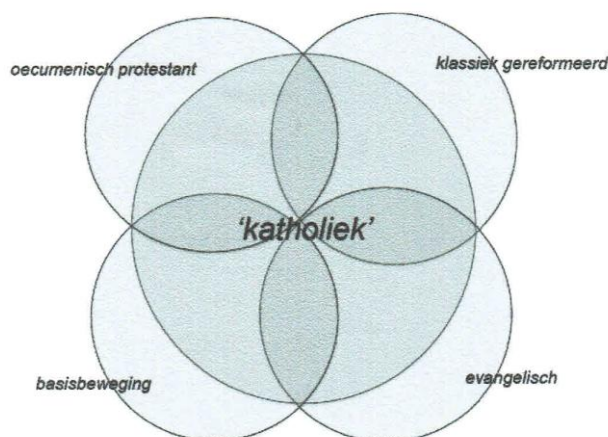

Enkele opmerkingen voor de duidelijkheid:

1. Het gaat hierbij niet direct om een theologisch beeld, maar om de liturgische praktijk. Overlap tussen basisbeweging en evangelisch is er bijvoorbeeld op het punt van voorkeur voor pianobegeleiding in plaats van orgel, en het feit dat beide richtingen niet direct de noodzaak zien van een officieel kerkgebouw.
2. De stromingen lopen dwars door de kerken heen; ze zijn niet kerkgebonden. Het meest illustratief is de PKN, waar alle vier de stromingen voorkomen. Maar ook de kleine gereformeerde kerken kennen inmiddels diverse stromingen.
3. De liturgische praktijk van dit moment wordt gekenmerkt door *bricoleren*. Dat is een begrip waarmee wordt aangegeven dat er vrijuit leentjebuurt wordt gespeeld. Een kerk waar vroeger alleen psalmen en gezangen uit de eigen traditie werden gezongen, wisselt dat nu af met liederen uit allerlei andere tradities. Hetzelfde geldt voor allerlei andere liturgische gebruiken en teksten. Het lijkt er misschien op dat daardoor de grenzen verdwijnen, maar dat gaat maar deels op. Bovendien blijft het voor inzicht in de praktijk nodig om de verschillende stromingen te onderscheiden.

Behalve overlap tussen de stromingen is er ook een gezamenlijk midden. Juist deze gezamenlijkheid is bij de samenstelling van het nieuwe *Liedboek* steeds in beeld geweest (illustratie rechtsonder). Juist dat maakt het mogelijk om waar dat kan voor die gezamenlijkheid te kiezen. Zo maak je gebruik van elkaars sterke kanten. Zo voorkom je dat je op een of andere bijeenkomst – of dat nu een gezamenlijke kerkdienst is van de drie kleine gereformeerde kerken of een bovenkerkelijke studiedag – dat mensen zich afvragen ‘wat is dit voor berijming?’ Zo benadruk je de *katholiciteit*, kijk je naar dat wat je verbindt in plaats van naar dat wat je scheidt.

Dat neemt niet weg dat er naast die samenhang ook duidelijke verschillen zijn. In het *Liedboek* staan liederen die door de een vol vreugde worden ontvangen en door de ander

afgewezen. De cirkel van *katholiciteit* in de illustratie zal door verschillende mensen ook verschillend worden gezien, groter of kleiner. Van meet af aan is men zich daarvan bewust geweest en er wordt daarom nadrukkelijk erop gewezen elk van de gebruikende gemeenschappen eigen keuzes uit het nieuwe *Liedboek* moet maken. Hoe ga je daarbij te werk?

4.2. Opdracht en besluit

De opdracht aan de deputaten was duidelijk: er moest een algemeen voorstel komen met daarin een eerste algemeen besluit over de (al of niet) ingebruikname van het nieuwe *Liedboek* en een tweede specifiek voorstel over welke liederen volgens het criterium 'in overeenstemming met de Schrift' niet vrijgegeven kunnen worden.

Deputaten stelden de synode voor om het gehele *Liedboek*, inclusief de psalmen, vrij te geven voor gebruik. Gemeenten kunnen zelf kiezen welke liederen ze zingen, op basis van een muziekprofiel.¹¹

'De beide elementen uit conceptbesluit 1 - 'vrijgeven voor gebruik' en 'op basis van het eigen muziekprofiel' - horen bij elkaar en zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.' schreven deputaten daar uitdrukkelijk bij.¹² Deze uitdrukkelijke combinatie is in feite het antwoord op de opdracht om te komen met een 'negatieve lijst' (liederen die per se niet gezongen kunnen worden).

Deputaten: *'Een specifiek besluit over een soort 'zwarte lijst' van liederen bleek niet haalbaar en werkbaar. Het past namelijk niet bij de opzet van het Liedboek - breed maar wel met een 'midden'. Zoals je niet alles móet zingen uit het Liedboek, zo geldt ook dat je niet of nauwelijks kunt zeggen dat je liederen nooit kúnt of mág zingen. Er zijn liederen die we voor een eigen Gereformeerd Kerkboek zo niet geselecteerd zouden hebben, maar waarvan ook niet te zeggen is dat het fout is om ze te zingen. Met een 'zwarte lijst' zou de suggestie worden gewekt dat er voor deze liederen geen enkele situatie is, geen enkele Bijbelpassage, geen enkele liturgische setting is waar die liederen kunnen passen. Dat bleek onhaalbaar en we vinden het ook niet wijs.'*

Na een grondige bespreking, waarbij de voors en tegens van allerlei kanten werden bekeken besloot de synode deze lijn te volgen: het *Liedboek* werd aanvaard voor gebruik in de kerken, de kerken krijgen het advies om bij dat gebruik een eigen muziekprofiel op te stellen, op basis van de Schrift en naar de mogelijkheden en wensen ter plaatse, deputaten moeten komen met een handreiking ter ondersteuning.

¹¹ Met een muziekprofiel wordt aangeduid wat je wel zingt en wat niet (en waarom), hoe de kerkmuzikale praktijk er plaatse is en welk beleid daarbij hoort. In hoofdstuk 5 wordt uitgebreid op dit muziekprofiel ingegaan.

¹² Dit citaat komt, net als de volgende, uit het Aanvullend rapport voor de GS van Ede 2014, par. 1.4.9.

4.3 Richtlijnen

Je kunt je afvragen of de kerken met een besluit als dit eigenlijk niet het bos in worden gestuurd, *zoek zelf je weg maar...* Je kunt je afvragen of je de kerken nu niet met open ogen in allerlei valkuilen laat duikelen, *dwalingen worden toch per lied verspreid?*

Twee opmerkingen naar aanleiding hiervan. In de eerste plaats: Het besluit ligt in de lijn van de ontwikkelingen van de afgelopen jaren. In de tweede plaats: het besluit gaat gepaard met enkele duidelijke richtlijnen. En bovendien: heel veel liederen uit dit *Liedboek* zijn al lang bekend in de Gkv.

In de lijn van de ontwikkelingen...

Ede besloot in de eerste plaats: 'de verantwoordelijkheid voor de liedkeuze in erediensten ligt bij de plaatselijke kerkenraden'.¹³ Dat besluit staat tegen de achtergrond van de Kerkorde; artikel C37.1 (HKO) luidt:

'De kerkenraad ziet toe op een inrichting van de kerkdiensten die is tot eer van God en die de opbouw en eenheid van de gemeente dient.'

De kerkdienst is de verantwoordelijkheid van de plaatselijke kerk. Dat wil zeggen dat de plaatselijke kerk die verantwoordelijkheid dus ook moet nemen. Er moet actief invulling aangegeven worden.

... en gepaard met duidelijke richtlijnen

Voor die invulling van de eigen verantwoordelijkheid geeft de synode deze richting aan:

1. de kerken wordt geadviseerd 'een eigen muziekprofiel op te stellen, waarin op basis van de Schrift, naar de plaatselijke mogelijkheden en wensen, ingevuld wordt welke liederen gezongen worden',
2. De kerken worden voorzien van informatie en advies inzake het *Liedboek* 2013 (*onder meer* door middel van een handreiking)¹⁴

Over het opstellen van een muziekprofiel gaat het volgende hoofdstuk. Hieronder gaan we door hoe de kerken, vanuit geloof en belijden, op een verantwoorde manier met het *Liedboek* om kunnen gaan.

4.4 Theologisch-gevoelige punten

Bij het gebruik van materiaal uit 'anders-kerkelijke bronnen' kom je automatisch zaken tegen waarbij je je afvraagt: *ben ik het hier mee eens? klopt dit? ja, maar...!* Dat is niets nieuws. Het hele leven zit vol met dit soort zaken, denk bijvoorbeeld maar aan de omgang met internet,

¹³ GS Ede 2014, Besluiten L&K, besluit 1

¹⁴ Zie besluit 3b van de GS Ede 2014

televisie, boeken of films. Ook ten aanzien van het kerkelijk leven wordt het steeds gewoner dat er uit anders-kerkelijke bronnen wordt geput, of het nu om bijbelstudiemateriaal of liederen gaat. Het is de kunst om enerzijds niet argwanend te zijn, en anderzijds niet naïef.

Bij het gebruik van het *Liedboek* 2013 prikkelen sommige liederen dus tot nadenken. Andere kunnen theologische weerstand oproepen. Dat kan allerlei oorzaken hebben. Er kan een gegronde reden voor het stellen van vragen zijn. Het kan ook zijn dat bepaalde aspecten van liederen of liedinhoud onbekend of ongewoon zijn binnen de eigen gewoonten of de eigen kerkelijke traditie, of dat bewoordingen anders zijn dan gewend.

We zetten een aantal punten die gevoelig kunnen liggen en die in de gesprekken hierover steeds terugkomen op een rij.

4.4.a Gij, u, jij

Lied 228:

solo: *Gezegend ben Jij, God in ons midden*
allen: *Gezegend ben Jij, God in ons midden.*
solo: *Jij opent je hand en geeft ons te eten.*
allen: *Gezegend ben Jij, God in ons midden.*

Lied 229:

*Gezegend zij Gij, eeuwige God,
koning van hemel en aarde
die het brood uit de aarde doet groeien,
die de vrucht van de wijnstok hebt geschapen*

God aanspreken met *jij* wordt in het Nederlands door velen als ongepast ervaren. *U* of eventueel *gij* is eerbiedig, *jij* is oneerbiedig, zo is de gedachte.

Is dat terecht? *Jij* kan oneerbiedig overkomen, zonder dat het zo bedoeld is. Anderen ervaren *u* namelijk als te burgerlijk netjes en vinden juist *gij* of *jij* gepaster, of intiemer. In het *Liedboek* komen verschillende aanspreekvormen voor.¹⁵

Hoe zit het precies met *gij*, *u* en *jij*?

De aanspreekvorm *gij* zoals wij die kennen, is een algemene aanspraakvorm. Het is het *jij* van de 16de eeuw en later. Dat betekent dat 'gij' zoals we het bijvoorbeeld kennen uit de Statenvertaling, geen beleefdheidsvorm is. Zo wordt het tegenwoordig misschien wel ervaren, maar die ervaring is van veel latere datum. De reden daarvoor is het simpele feit dat we 'gij' alleen in die context nog tegenkomen. Iets dergelijks is er aan de hand met de

¹⁵ Zie behalve de geciteerde liederen ook LB 269: 'Als ik slaap en droom van morgen', LB 278: 'Dit huis vol mensen - weet Jij wie het zijn', LB 685: 'Geest van God, zo vol van liefde', LB 697: 'Kom Schepper, Geest', LB 828: 'Stem als een zee van mensen', LB 857: 'Jij zoekt mij: mens waar ben je', LB 918: 'Stem die de stenen breekt', LB 930: 'Jij geeft mij vleugels en handen vol licht', LB 998: 'Je hebt je vrienden toen bijeengeroepen'.

gedachte dat de aanspreekvorm 'gij' een plechtige vorm is. De oorzaak daarvoor is, dat we, als we niet uit Vlaanderen of Brabant komen, 'gij' alleen nog uit die context kennen. *Gij* is dus helemaal niet beleefder, eerbiediger dan *jij*, hooguit ervaren we dat zo. *Jij* haalt Gods heiligheid niet onderuit, hooguit ervaren we dat zo.

Betekent dit nu dat je dus niets meer mag zeggen over de wijze waarop op God wordt aangesproken? Zeker wel. Alleen, een lied kan niet bestempeld worden als 'onbijbels' of 'oneerbiedig' omdat God met *jij* wordt aangesproken, dat is niet eerlijk. Het is niet eerlijk t.o.v. de auteurs. Het is ook niet eerlijk t.o.v. het gegeven dat taal een dynamisch geheel is, voortdurend in ontwikkeling, met tal van mogelijkheden, 'taalregisters' (aan situatie en context gebonden taalgebruik) en wat dan ook.

*Achtergrond*¹⁶

De oudste aanspreekvorm is de tutoyeervorm. Voor ons 'jij', in Oudnederlands 'du'. Pas tussen de 12de en 14de eeuw kwam in veel Europese talen een speciale beleefdheidsvorm in zwang. In het Nederlands was dat *gij*, maar in het religieuze taalgebruik bleef *du*, de tutoyeervorm dus, gebruik. De reden daarvoor was dat God boven mensen en maatschappelijke verhoudingen staat; beleefdheidsvormen gelden voor mensen onderling en zijn dus niet op God van toepassing.

Vanaf de 16de eeuw verving *gij* de algemene aanspreekvorm *du*. Van beleefdheidsvorm werd *gij* dus de tutoyeervorm.

In de 18de eeuw kwam er opnieuw een speciale beleefdheidsvorm, namelijk *Uwe Edelheid*. Dat sleet via *U.E.* en *Uwee* af tot *u*.

Vanaf de tweede helft van de 20ste eeuw ging men God steeds vaker aanspreken met *u* in plaats van *gij*, vanuit de gedachte dat *gij* de ouderwetse beleefdheidsvorm was en *u* de moderne.

Du of Gij?

Ouderwets of modern?

In de tijd van de Reformatie speelde in Nederland de kwestie *gij/du* een rol bij de keuze voor de kerkelijke psalmberijming. Marnix van St. Aldegonde had de betere psalmberijming geschreven. Hij gebruikte echter *du*, want *gij* paste naar zijn overtuiging niet bij 'Gods heylige eenichheit'. Bovendien, zo schreef hij, is het pluimstrijkerij om God met zo'n menselijke beleefdheidsvorm aan te spreken, zo wordt God echt niet 'verciert nog verhoogt'.

Datheen gebruikte in zijn psalmberijming de aanspreekvorm *gij*. Zijn berijming, de mindere, won, *onder meer* omdat *gij* gewoner was en daardoor beter in de smaak viel. (Overigens was ook de handige marketing een belangrijke reden voor de keuze voor Datheens berijming).

¹⁶ Zie voor het onderstaande *onder meer* Cokky van Limpt, 'Waarom is God een u en geen jij'. In: Trouw dd 12 05 09. Gesprek met Lobke Timmerman, die een masterscriptie (Algemene Taalwetenschap) over dit onderwerp schreef.

U of Gij?

Beleeft of eerbiedig?

De *Waarheidsvriend*, het blad van de Geref. Bond, maakte in 1960 bezwaar tegen deze ontwikkeling om God met *u* aan te spreken, in plaats van met *gij*:

'Dat woordje U kan bij mij geen genade vinden. Het klinkt in het gebed zo salonachtig beleefd tegenover God, maar heeft de Heere daar behoefte aan, dat Zijn schepselen eerst de aardse beleefdheidsvormen tegenover Hem in acht nemen en op Hem toepassen. Voor beleefdheid gaat toch eerst de eerbied en het diepe ontzag waarmee wij vervuld moeten zijn voor de allerhoogste Majesteit Gods'

De taalkunde kent voor de geschreven taal nog een speciale eerbiedsvorm, namelijk de hoofdletter. In speciale gevallen wordt een hoofdletter gebruik, voor *Gij*, voor *U*, voor *Jij*. Dat kan om algemene beleefdheid gaan, maar ook om God. Dat zie je bijvoorbeeld in de Statenvertaling. Ook in liederen uit het *Liedboek* kom je het tegen.¹⁷

4.4.b M/V?

lied 701, couplet 1

*Zij zit als een vogel, broedend op het water,
onder haar de chaos van de eerste dag;
zij zucht en zij zingt, moeder van de schepping,
wachtend op het woord totdat zij baren mag.*

lied 707

*Dragende, moederlijke God,
U baarde mij, ik ben uw kind.
Schepper die mij de adem geeft,
U bent mijn zon, mijn weer en wind.*

*Gevende, moederlijke Zoon,
U werd een mensenkind als wij,
U voedde mij met hemels brood,
als levensgraan stierf U voor mij.*

*Zonnige, moederlijke Geest,
kus mij nu wakker als het graan,
dan zal ik groeien in geloof
tot ik voor U in bloei zal staan.*

¹⁷ Zie van de in noot 6 genoemde liederen 228, 269, 278, 697 en 918.

Soms worden er in liederen vrouwelijke beelden gebruikt voor God.¹⁸ Dat roept bij sommigen weerstand op, en er wordt gelijk verwezen naar *feministische theologie*. Ondertussen komen ook in de Bijbel vrouwelijke beelden voor God voor, of lopen het ‘mannelijke’ en ‘vrouwelijke’ in elkaar over. Bijvoorbeeld:

- Genesis 1: 27 – *God schiep de mens als zijn evenbeeld, als evenbeeld van God schiep hij hem, mannelijk en vrouwelijk schiep hij de mensen.*
- Deuteronomium 32: 18 – *U vergat de God die u gebaard heeft, u verwierp de rots die u ter wereld bracht.*
- Jesaja 66: 12,13 – *Je zult op de heup gedragen worden en worden gewiegd op haar schoot. Zoals een moeder haar zoon troost, zo zal ik jullie troosten.*¹⁹

Nog weer een stap verder gaat het om God met ‘zij’ te benoemen of aan te spreken.²⁰ Ook met betrekking tot deze liederen is het belangrijk om het lied altijd recht te blijven doen. Zoals uit bovenstaande voorbeelden blijkt, gaat de Bijbel ons voor in het gebruik van *onder meer* vrouwelijke beelden voor God. Ook gaat de Bijbel ons voor in de manier waarop ‘vrouwelijk’ en ‘mannelijk’ vloeiend in elkaar over gaan.²¹ Het belangrijkste is het besef, bij al ons spreken over God, dat Hij mannelijk en vrouwelijk te boven gaat, want Hij is geen mens, man of vrouw, maar GóD.

Achtergronden

Behalve Bijbelse genuanceerdheid spelen nog twee aspecten een rol. In de eerste plaats: De Westerse wereld was tot ver in de 20ste eeuw een door mannen gedomineerde maatschappij. De verschillende feministische golven vormen onder meer een correctie daarop. Ook binnen de kerk en de theologie kwam die correctie op gang. Daarbij groeide het inzicht dat het godsbeeld mede bepaald was door de eenzijdig mannelijke invalshoek.²²

In de tweede plaats: ook taalkundige argumenten spelen een rol. Het komt regelmatig voor dat de Geest wordt aangesproken of benoemd met *zij*.²³ Daar is een taalkundige reden voor: *ruach*, het Hebreeuwse woord voor geest, is vrouwelijk²⁴. In het Hebreeuws, de taal van het Oude Testament, is de Geest dus een *zij*. Als het Hebreeuws in de Hellenistische tijd ruimte moet maken voor de toenmalige wereldtaal Grieks, wordt het woord *pneuma* gebruikt, en dat is onzijdig. Pas *spiritus*, het Latijnse woord voor geest, is

¹⁸ Zie bijvoorbeeld LB 701 ‘Zij zit als een vogel’, 707 ‘Dragende, moederlijke God’, 986 ‘De oorsprong van leven en licht’

¹⁹ Zie ook Jes. 42: 13, 14, Jes. 49: 15, Jes. 66: 13, Mt. 23: 37b.

²⁰ Zie LB 877 ‘Ja, ik ben het beeld van onze maker’

²¹ Zie allereerst Genesis 1: 27, en ook: Jes. 43: 13,14.

²² Vergelijk: Prof. Dr. J. Hoek, ‘Bijbel kent geen mannelijke God’. In: *Reformatorisch Dagblad*, 11 06 2011.

²³ LB 223: ‘Opstaan, morgen, weg je sluiers, dans’, LB 701 ‘Zij zit als een vogel’. Zie ook: 673 ‘Heilige liefdeskracht’.

²⁴ *Vrouwelijk*: de-woorden waarnaar wordt verwezen met *zij* en *haar* (Hij zag de diepte, in het zonlicht toonde zij haar onbarmhartigheid). *Onzijdig*: het-woorden, waarnaar wordt verwezen met *hij* en *zijn* (Het schilderij hing daar in zijn volle glorie, zijn uitstraling was overduidelijk). *Mannelijke*: de-woorden waarnaar wordt verwezen met *hij* en *zijn*.

mannelijk. Ook wordt gewezen op Lucas 3: 22 waar beschreven wordt dat de Geest als een duif neerdaalt; duif is vrouwelijk. Ondertussen is *paraklètōs* weer mannelijk.

Ook de inzichten van de zogenaamde *linguistic turn* een rol. Bij die linguistic turn of linguïstische wending (20ste eeuw) realiseerde men zich dat taal niet alleen maar een weerspiegeling van de werkelijkheid is, een min of meer objectieve weergave. Taal *construeert* de werkelijkheid ook. Met oog op het onderwerp: het feit dat onze taal drie woordgeslachten kent, mannelijk, vrouwelijk en onzijdig, en dat de mannelijke vorm wordt gebruikt voor alles wat niet vrouwelijk is (qua sekse of qua woordgeslacht) 'construeert' een werkelijkheid waarin mannelijk de overhand heeft. Zo creëert een overheersend *hij* voor God een eenzijdig mannelijk godsbeeld.

4.4.c Heiligen?

Lied 743, couplet 1

*Wij offerden aan goden
ons leven en ons bloed,
wij ademden te dode,
toen kwam ons tegemoet
de bode van het woord
en heeft met ons gebeden
en bracht ons in de vrede:
dank God voor Willibrord.*

Lied 739, couplet 6

*Wie heeft van zo nabij gehoord,
wat God sprak tot de aarde?
Maria, moeder van het woord,
spreekt ook in onze oren door
wat zij van God ontving in 't oor
en in haar hart bewaarde.*

In het *Liedboek* is een subrubriek *Geloofsgetuigen* te vinden. Verschillende namen komen hier langs. Behalve bekenden uit de Bijbel worden ook Ambrosius, Gregorius, Luther, Bach, 'de negers met hun loftrumpet' en 'de joden met hun ster', Willibrord, Sint Maarten en Sint Nicolaos genoemd.²⁵ Sint Nicolaos? Is dat... Jazeker, dat is hem.

Bij die laatste namen kunnen de wenkbrauwen zich gaan fronsen. Doet het *Liedboek* aan heiligenverering? Bovendien: je gaat toch geen sinterklaaslied in je kerkboek opnemen?²⁶

²⁵ Achtereenvolgens LB 737 'Jeruzalem, mijn vaderstad', LB 743 'Wij offerden aan goden', LB 744 'Sint Maarten, strijdbaar man' en LB 745 'Uit de schemer van de tijden'.

²⁶ Desondanks hebben liturgische liederen over Sint Nicolaas eeuwenoudere papieren dan de bekende sinterklaasliedjes.

In het *Liedboek* staan inderdaad vier 'sinten' op een rij: Franciscus van Assisi, Willibrord, Martinus van Tours en Nicolaas van Myra. Waarom deze juist deze vier? Franciscus vanwege zijn beroemde *Zonnelied* (742; zie in het oude *Liedboek* gez. 400). Willibrord omdat hij de 'apostel der Nederlanden' is. Sint Maarten omdat hij een bijzondere plaats had bij het begin van de Nederlandse kerkgeschiedenis – de kerk die Willibrord in Utrecht bouwde, wijdde hij namelijk aan St. Maarten.²⁷ Bovendien wilde men een lied over deze heilige dat 'de folklore overstijgt' (denk aan 11 november en het Sint Maarten-lopen). Sint Nicolaas tenslotte omdat in Nederland, als zeevarende natie, meerdere 'Klaaskerken' te vinden zijn.²⁸ En natuurlijk vanwege zijn decemberbekendheid – waarom is de 19de-eeuwse kindervriend een oudchristelijke *sint*?

Zijn deze liederen een uiting van heiligenverering? Net zo min als een lied over Maria per definitie een uiting is van Mariaverering, is een lied over Willibrord per definitie een uiting van heiligenverering. Sowieso is het goed om in te zien dat ons beeld over heiligenverering veelal ingegeven is door het beeld dat wij hebben van de laatmiddeleeuwse situatie. Vergelijk dat wat Roderick Vonhögen, R.K. priester (bekend van tv en andere media) onlangs in de pers zei: *'Ik zie de heiligen ook echt als mijn vrienden. Zij geven me houvast. Het zijn zulke inspirerende mensen; ik zou ze nooit willen missen. [...] De heiligen komen niet in plaats van God of Jezus te staan; ik zie ze als geestverwanten, vrienden.'*²⁹ Vergeet bovendien niet dat Paulus de gelovigen aan wie hij zijn brieven adresseert 'heiligen' noemt. En denk aan Hebreeën 11, met een hele galerij van heiligen. Het zijn geloofsgetuigen uit de kerk van vroeger.

Willibrord en de eerste kerk in Nederland. Links: Standbeeld op het Janskerkhof in Utrecht, rechts: Schoolplaats van Isings

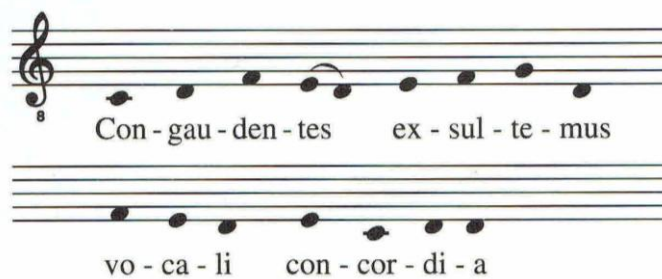
²⁷ LB 744 'Sint Maarten, strijdbaar man' ontstond in de Dom van Utrecht, de opvolger van Willibrords kerkje en nog altijd gewijd aan St. Maarten. De inhoud van het lied sluit aan bij de bekendste St. Maarten-legende, namelijk dat hij in een strenge winter zijn mantel door midden sneed en zo deelde met een arme bedelaar.

²⁸ Willem Barnard schreef met oog op de heringebruikneming van de Nicolaïkerk in Utrecht eveneens 'een lied voor Sint-Nicolaas', *'Namen als sterren in de nacht, door heel de kerk steeds hoog geacht, geleiden ons, wij denken aan wie ons voorgoed zijn voorgedaan'*.

²⁹ Nederlands Dagblad 17 juli 2014)

Moeten we deze liederen dus maar vrijuit gaan zingen? Dat is een ander verhaal. Ook hier is het belangrijk om eerlijk te zijn. Als we rond 31 oktober uit volle borst Lutherliederen zingen of een speciaal *Hervormingslied* als ‘Waar God de Heer zijn schreden zet’³⁰, dan kun je je afvragen wat het verschil is met een lied over de man die Gode zij dank het evangelie naar onze contreien bracht. Een lied dat bovendien niet alleen achteruit kijkt, maar ook vooruit (*‘Wij blijven op U hopen, / uw toekomst, uw advent! / Breek onze kerken open, / zodat men U herkent / ter wille van het woord, / uw naam die wij belijden, / als in de eerste tijden, / de dag van Willibrord’*).

Sint Maarten en Sint Nicolaas liggen al weer veel verder weg, daar zullen we in liturgisch verband niet snel over gaan zingen en er zijn ook niet zoveel redenen om dat wel te gaan doen. Als in het Nicolaas-lied bovendien gevraagd wordt ‘sta ons bij nu wij hier bidden’ en ‘pleit voor ons’, dan kom je in de knel met de belijdenis dat alleen de Opgestane Heer onze voorspraak is.³¹

Ad beati Nicolai
festiva sollemnia,

▲ In de Dom van Utrecht is deze afbeelding van Sint Maarten te vinden. De jonge Martinus, een net tot geloof gekomen Romeins soldaat, wilde Christus navolgen en sneed daarom zijn warme soldatenmantel in tweeën en gaf de helft aan een arme, verkleumde bedelaar.

◀ Het begin van het oudst bekende Sint Nicolaaslied (voor 1000), bestemd voor liturgisch gebruik op 6 december: 'Laat ons vol blijdschap juichen met samenklinken stemmen op het jaarlijkse feest van de gelukzalige Nicolaas'

³⁰ LB 723; in het oude liedboek 305.

³¹ *Heidelbergse Catechismus* vr/antw. 46. Zie in dit verband overigens ook: Hans-Jan Roosenbrand, 'Bidden voor de doden'. In: *De Reformatie* jg 89 nr. 21 (11 juli 2014), 456. Een citaat: 'Ik vraag mij af: zou er op basis van de band met Christus geen ruimte zijn voor het vragen van voorbeden aan elkaar, zoals wij dat ook aan elkaar kunnen vragen hier op aarde? Ook dat is geen kwestie van verdienstelijkheid die in mindering komt op het werk van Christus, maar eerder andersom: een erkenning ervan.[...] Samen bidden, op grond van het levensreddende werk van Jezus Christus, om de volkomen vervulling van al Gods beloften. Zij voor ons om bijstand, bescherming en toewijding in de dienst aan God op aarde.'

4.4.d Avondmaal

Lied 382

*O alle gij dorstigen, kom tot de stromen
en gij die geen geld hebt, treed nader en eet.
Ja, zonder uw geld en uw goed moogt gij komen.
Om niet staat de tafel des Heren gereed
met wijn en met melk uit Gods eigen domeinen
voor al zijn genodigden, groten en kleinen.*

Welk beeld komt naar voren in de liederen uit de subrubriek Maaltijd van de Heer (372-410)? Vanouds liggen hier gevoelige punten, denk alleen maar aan de Reformatie, de felle uitingen over de 'paapse mis', de discussies tussen lutheranen en calvinisten in de nasleep van de Reformatie, aan allerlei actuele vragen rond de toegang tot en de praktijk van het avondmaal et cetera.

Enkele aandachtspunten. Om te beginnen: als Christus' aanwezigheid in het avondmaal wordt bezongen is het niet per se nodig om daarin de transsubstantieel te lezen.³² Juist in dit opzicht is het goed om rekening te houden met het feit dat kerkliederen geen *dogma op rijm* zijn, maar poëtische teksten. Hoe moeilijker iets in woorden te vangen is hoe meer poëzie op zijn plaats is. Juist bij het geloofsgeheim van de aanwezigheid van Christus in brood en wijn is het goed om je dat te realiseren. Bij de presentatie van de eerste reeks van 121 liederen die vrijgegeven werden uit het *Liedboek voor de kerken*, door de GS van Leusden 1999, schreven de toenmalige deputaten:

*'Kerkliedteksten behoren tot het terrein van de poëzie. Toch wordt het kerklied regelmatig benaderd en beoordeeld alsof het om dogmatische teksten gaat: het kerklied wordt dan in feite gezien als een berijmde dogmatiek. Het kerklied vervult echter een andere functie. Het is er niet om uitsluitend te herhalen wat in belijdenisgeschriften en dogmatieken staat. [...] Wat gebeurt er als iemand een liefdesbrief leest als een definitie? Er komt geen communicatie tot stand [...] De oorzaak ligt niet bij de tekst, maar bij de lezer omdat hij zijn leeshouding niet heeft afgestemd op het eigene van de tekst.'*³³

De praktijk van kinderen aan het avondmaal is ook een punt. Het spreekt vanzelf dat in kerken waar dit geen praktijk is, liederen waarin dit expliciet verwoord is, zullen niet opgegeven worden. Maar hoe zit dat nu precies bij lied 394 'Hoog staat de paaskaars opgericht'. De subtitel geeft aan dat het een lied is voor avondmaal met kinderen. Maar stel dat die titel er niet bij had gestaan? Geeft het lied zélf aanleiding om het niet te zingen?

³² Bijvoorbeeld de vertaling van het lied van Thomas van Aquino: LB 374: 'U, verborgen Christus, bid 'k eerbiedig aan'.

³³ DEPUTATEN KERKMUZIEK, *Tussen Leusden en Zuidhorn (I): Presentatie 121 liederen*. Zie in hoofdstuk 2 'Over de criteria' paragraaf 2.4.2 'Taalgebruik in liedteksten'.

Kijk in dit verband ook naar LB 382: 'O alle gij dorstigen, kom tot de stromen'. Couplet 1 eindigt met de zinnen 'Om niet staat de tafel des Heren gereed / met wijn en met melk uit Gods eigen domeinen / voor al zijn genodigden, groten en kleinen'. Deze woorden sluiten aan bij de inhoud van Jesaja 55,1-7, de basistekst voor het lied. Het lied stond ook in het oude *Liedboek* en behoort tot de vrijgegeven liederen. Maar hoe kijken we naar de woorden 'groten en kleinen' nu het lied in de rubriek 'Maaltijd van de Heer' staat? Opeens valt het oog erop en kan iemand zomaar concluderen: ho, stop, kinderen aan het avondmaal. Doe je op deze wijze het lied recht?

4.4.e Overledenen

Lied 731

*Vergeet niet hoe wij heten:
naar U zijn wij genoemd.
Zoudt Gij ons niet meer weten
dan waren wij gedoemd
te sterven aan uw leven*

In de rubriek Allerheiligen staat een aantal liederen waarin ten aanzien van overledenen wordt gevraagd 'dat zij rusten in vrede', 'Heer, herinner U de namen', 'vergeet niet hoe wij heten' of iets vergelijkbaars.³⁴ Bij het overtuigde geloof dat wij direct bij het overlijden tot Christus zijn opgenomen, zullen deze liederen niet snel gezongen worden.³⁵ Ondertussen kan er in het pastoraat aanleiding zijn om te bidden in verband met overledenen. Niet met oog op de overledene, wel met oog op pastoraat aan een nabestaande die twijfelt, onrustig is, onzeker over de vraag waar de overledene nu is. 'Zullen we God er samen voor bidden?' Vragen en pleiten kunnen al biddend door elkaar heen lopen.³⁶

In lied 729 'Zij gaan op naar de stad van de vrede' staat het zinnetje 'Zij ontmoeten hun dierbare vrienden, hun verwanten al zo lang gemist'. Wie overtuigd is dat er in de hemel geen herkenning meer is, of dat de aardse relaties verdwenen zijn, zal dit niet snel zingen. Anderen worden er juist blij van, ongeacht de vraag of er straks wel of niet herkenning zal zijn.

Er zijn liederen in de rubriek 'Levensgrens' die stervenden opdragen aan God. Dat kan de vraag oproepen of dat nodig is, of je daar niet simpelweg op vertrouwen mag. Tegelijk mag duidelijk zijn, dat juist hier pastorale zorg en fijnzinnigheid nodig is, voor stervenden en omstanders. Daar mag dit gebed een plaats hebben.³⁷

³⁴ LB 730: 'Heer, herinner U de namen', LB 731: 'Vergeet niet hoe wij heten', LB 733: 'Vrienden die zijn overleden', LB 736: 'Dat ons zorgen en werken'.

³⁵ Heidelbergse Catechismus Zondag 22

³⁶ Zie ook het in nt. 31 genoemde artikel.

³⁷ LB 950: 'Doe mij binnengaan', LB 959a+b: 'Ten paradijze', LB 963: 'Alleen de liefde kent jouw stem', LB 964: 'Met de engelen mee op reis'.

4.4.f Anders ...

Lied 945

*Ja, het liefst zou ook ik
als die andere drammers,
God tot ingrijpen dwingen
met die almacht van Hem;*

Er kunnen tal van redenen zijn om bij een lied te denken: nee, dit maar niet. Vaak is dat een gevoel, zonder dat precies aangegeven kan worden waar het precies om gaat. Analyseer je dit soort gedachten en reacties, dan blijkt dat het er vaak op neerkomt dat zaken *anders onder woorden worden gebracht dan we gewend zijn*. Of dat er *andere dingen* worden benoemd, dan die we gewoon zijn. Het lied waar deze paragraaf mee begint bijvoorbeeld. Het is een lied met ruimte voor boosheid en irritatie, het verwoordt de frictie tussen almacht en onmacht, het is een lied van aantrekken en afstoten, en stevige vragen en korte flitsen van een antwoord. Het is ook een lied dat open eindigt: 'ik ben blind voor het teken: in een mensengezicht'. Of lijkt dat alleen maar zo, dat het open eindigt? Kortom, een prikkelend lied, een lied over 'het moderne levensgevoel' en over 'oeroude vragen' – lees de psalmen er maar op na.

Een voorbeeld van een ongewoon beeld is dat van de dans van de Drie-ene in 706 'Dans mee met Vader, Zoon en Geest'. Ook in LB 839 'Ik danste die morgen toen de schepping begon' komt het beeld van de dans terug, nu in het kader van de schepping. Het zijn geen nieuwe beelden, beide 'dans' metaforen gaan terug op oude (christelijke) bronnen en tradities.³⁸

Sommige teksten hebben een overduidelijke poëtisch karakter. Hierboven is daar al iets over geschreven (*d. Avondmaal*). Hier noemen we het nogmaals, omdat een kenmerk van poëzie is dat het zich niet altijd direct openbaart, je moet het lezen, herlezen, proeven en dan nog kan bij verschillende lezers/luisteraars verschillende beelden of interpretaties oproepen. We zijn vaak gewend aan gesloten teksten, dat wil zeggen, teksten met een duidelijke *boodschap*, of met de *uitweg* voor de bezongen problemen in het laatste couplet. Dat is ook niet zo gek, immers: Christus is de weg, de waarheid en het leven. Maar een lied of gezang *hoeft* geen gesloten eenheid te zijn. Het hoeft geen totaalbeeld te bieden. Het is zelfs gevaarlijk, want voor je het weet is er geen oog meer voor de enorme reikwijdte en gelaagdheid van de Bijbel en de talloze nuances in praktijk van het christelijk en menselijk leven.

Kan een lied als LB 893 'Overall zijt Gij onzichtbaar gegeven' een plaats krijgen in de praktijk binnen het Gereformeerde belijden? Of LB 828 'Stem als een zee van mensen', 952 'Waar zou het zijn, dat land van licht', 1013 'Als alle mensen vogels dromen'?

³⁸ Het beeld wordt gebruikt met oog op de Drie-eenheid. Vergelijk ook de titel van het boek Dr. Almatine Leene haar proefschrift over *Triniteit, antropologie en ecclesiologie* voor een breder publiek bewerkte: 'Samen dansen in de kerk'.

4.4.g Eerder genoemd

In verband met de liedpraktijk in onze kerken en de uitbreiding van de gezangen in het Geref. Kerkboek waren er al eerder handreikingen voor een goede omgang met kerkliederen uit allerlei bronnen. In die handreikingen kwamen in dat verband de volgende onderwerpen aan bod:

1. **TUSSEN LEUSDEN EN ZUIDHORN (I): PRESENTATIE 121 LIEDEREN.** Deze brochure werd in de zomer van 2000 aan alle plaatselijke kerken toegestuurd, in verband met de eerste reeks van vrijgegeven liederen uit het *Liedboek voor de kerken* door de GS van Leusden (1999). In hoofdstuk 4 *Ter inleiding op de toelichtingen (2): Inhoud* ging het over:
 - a. *Algemene verzoening*: zijn de liederen wel scherp genoeg als het gaat om de verzoening?
 - b. *Eenzijdigheid*: bieden de liederen een evenwichtige weegave van de gereformeerde leer? Is dat nodig?
 - c. *Onzuivere terminologie*: is de gehanteerde terminologie in de liederen in overeenstemming met de gereformeerde leer? Moet dat?
 - d. *Actualiseren van bijbelse geschiedenissen*: betekent het gebruik van de tegenwoordige tijd in liederen over heilsfeiten en bijbelse geschiedenissen, dat deze feiten en geschiedenis geactualiseerd of herhaald worden?
 - e. *'Schriftberijmingen'*: hoe nauw moet een lied bij een bepaald Schriftgedeelte aansluiten bij de tekst?
 - f. *Simpele toepassingen*: namelijk vanuit een bijbelse geschiedenis naar nu
 - g. *Onbijbelse beelden*: kunnen er in liederen beelden voor God worden gebruikt die niet in de Bijbel te vinden zijn?
 - h. *Vocabulaire*: elke kerk of richting daarbinnen heeft zijn eigen *vocabulaire*, taalgebruik en terminologie. Een ander vocabulaire wordt misschien niet direct begrepen, maar is daarom nog niet onjuist.
 - i. *Moet elk lied alzijdig zijn*: niet alles hoeft in elk lied verwoord te worden, ook in Bijbelpassages komt regelmatig maar één kant van de zaak aan de orde).

2. **HANDREIKING VOOR EEN EVENWICHTIGE PLEK VOOR 'OPWEKKING' IN DE LITURGIE.** Deze handreiking werd in de zomer van 2009 naar de plaatselijke kerken verstuurd, in opdracht van de synode van Zwolle-Zuid 2008. Deze synode had deze algemene handreiking gegeven:
 - a. *wees erop bedacht dat niet 'de mens met z'n vroomheid centraal staat'*, alsof het draait om ons gevoel en onze vroomheid;
 - b. *wees alert op 'onbijbelse overwinningstheologie'*, alsof er geen kruis-dragen en lijden meer is;
 - c. *wees alert op 'remonstrantse invloeden'*, alsof het draait om de keus van de mens.

In de handreiking werd dit verder uitgewerkt:

- d. *Gods majesteit komt tekort*
 - i. als vooral *ons* kiezen, geloven en voelen wordt bezongen,
 - ii. als de schuldbelijdenis geen echte stem krijgt,
 - iii. als het onderscheid tussen God en scheepsel lijkt weg te vallen,
 - iv. als het door melodie en herhaling gaat draaien om het *aanbiddingsgevoel*.
- e. *Gods soevereiniteit en onze verantwoordelijkheid*

4.5 Context en functie van een lied of gezang

In de twee hiervoor genoemde handreikingen was ruime aandacht voor het advies: Kies en zing vanuit de context. Ook in het rapport voor de GS van Ede 2014 kwam dit terug.³⁹

Dat advies om te *kieszen en zingen vanuit de context* gaat over verschillende dingen:

1. Keuze:
 - a. keuze: wat zingen we wel en wat niet
 - b. beoordeling: om welke inhoudelijke redenen zingen we wel of niet
2. Context
 - a. de plaats en functie van een lied binnen de kerkdienst in kwestie
 - b. de brede context van het kerkverband, het totale kerkelijk leven, de praktijk van geloof en belijden, geloofsopvoeding en -vorming

Twee citaten:

- *‘Bovendien is ook de directe context medebepalend voor de interpretatie van een lied. Wanneer een lied in het geheel van de dienst een functionele, goed uitgebalanceerde plaats heeft gekregen, wordt de inhoud mede door het voorafgaande en navolgende gestempeld [...] Interpretatie én beleving zijn dus mede van de context afhankelijk.’*
- *‘Met dit gegeven moeten wij ook bij het beoordelen van liederen rekening houden. Om het scherp te stellen: in een vrijzinnige context zal men bepaalde teksten [...] anders interpreteren dan in een context waar trouw aan Schrift en belijdenis hoog in het vaandel staat.’⁴⁰*

Bij het uitgangspunt *kieszen en zingen vanuit de context* gaat het over drie niveaus: het lied als geheel, het lied als onderdeel van de kerkdienst, het lied als onderdeel van het gehele kerkelijk leven en belijden:

³⁹ Zie in *Tussen Leusden en Zuidhorn (I): Presentatie 121 liederen* par. 2.3.1. ‘Gevolgen voor de criteria (2)’, en par. 4.10 ‘Zingen vanuit de context’. Zie in de *Handreiking m.b.t. Opwekking* onder de kop ‘Goed inpassen’ (p. 1-2). Zie in het *Aanvullend Rapport deputaten Liturgie & Kerkmuziek* par. 1.4.10 ‘Richtinggevend.’

⁴⁰ Beide citaten uit *Rapport Deputaten Kerkmuziek t.b.v. de GS van Leusden 1999*.

- *Het lied als geheel*: kijk niet naar één zin, of één couplet, maar naar het totale lied. Doe recht aan wat er staat. Beoordeel niet op grond van dat wat er niet staat.
- *Het lied als onderdeel van de kerkdienst*: heeft het lied een zinvolle plaats in de kerkdienst gekregen. Is het daar op zijn plaats? Is een het 'los' moment binnen het geheel of vervult het een duidelijke functie op dat moment? Door een goede plaats kan een lied tot spreken komen, door een plekje 'zomaar' kan het gesloten blijven, door een ondoordachte plaats kan het gaan buikspreken.
- *Het lied als onderdeel van het gehele kerkelijk leven en belijden*: het lied spreekt naar deze context. Het klinkt binnen en door deze *klankkast*.

Het op een goede manier kiezen van liederen en gezangen is een grote kunst. Het vraagt om een uitgebreide repertoirekennis, om inzicht in de werking en de mogelijkheden van taal en muziek, om inzicht in het verloop van de spanningsboog van de kerkdienst. Kortom: het vraagt om liturgisch *fingerspitzengefühl*.

Enkele aandachtspunten daarbij:

- Wat is de functie van het lied of gezang op dit specifieke moment?
 - Heeft het een functie in zichzelf – zoals de gezongen geloofsbelijdenis, een *kyrie* of een gebed? Passen bewoordingen en melodie binnen het geheel? Waarom en waartoe?
 - Is het een brugfunctie? Stel jezelf dan de vraag of het inhoudelijk uit het voorgaande voortvloeit, en naar het volgende toe leidt? Dubbelt het niet met wat al is gedaan of gezegd of met dat wat volgt?
 - Is het een samenvattende functie, vraag je dan af of het inhoudelijk overeenstemt met het voorgaande.
 - Is het bedoeld als meditatief moment, vraag je dan af of het past qua spiritualiteit. Wat roept het op qua totaal en is dat wat op dit moment nodig is?
- Kadert de dienst als geheel, of het moment binnen dat grote geheel, de tekst in? Geeft het een bepaalde focus op de tekst? Geeft het een duiding aan de tekst?
- Melodie en tekst vormen een eenheid. Het kan zijn dat een tekst zo op het oog prima op het moment past, maar dat de melodie dat níet doet.

Enkele voorbeelden:

- LB 812 'Op mijn levenslange reizen', uit de subrubriek *levensreis*:
 - Zing/lees het lied en vraag je af wat je er van vindt. Zou je het ooit gebruiken?
 - Stel je een kerkdienst voor waar een van de Schriftlezingen is 1 Koningen 19: 1-16. Wat zegt het lied in combinatie met 1 Kon. 19? Welk aspect van 1 Kon. 19 kleurt door dit lied op? Waar zou je het plaatsen in deze kerkdienst en waarom? Welke functie heeft het (zelfstandig, brugfunctie, samenvattend, meditatief, nog weer iets anders?)

- Een kerkdienst waarin het gaat over *navolging*.
 - Bekijk de liederen 912 'Neem mijn leven, laat het, Heer', 831 'Gestuurd op wegen ongedacht', 833 'Neem mij aan zoals ik ben' en 835 'Jezus, ga ons voor'. Maak een eerste, intuïtieve keuze, met oog op een specifiek moment van de kerkdienst. [Ga er gemakshalve vanuit dat de gemeente alles zingt.]
 - Vraag je dan af: wat bepaalt mijn keuze?
 - Stel je nu achtereenvolgens de andere drie liederen, in plaats van het lied van jouw keuze. Vraag je bij elk van die liederen af: wat verandert er? Waarom en waardoor? Wat is het gevolg?
- Bekijk verschillende liederen uit de subrubriek *Aanvang*, bijvoorbeeld 280 'De vreugde voert ons naar dit huis', 282 'Genesteld aan uw hart', 286 'Waar de mensen dwalen in het donker', 289 'Heer, het licht van uw liefde schittert'. Stel je elk lied voor als begin van een kerkdienst. Hoe zou het lied de rest van de invulling (door jou) gaan bepalen? Hoe bepaalt het begin van een kerkdienst, de opgeroepen intentie, het vervolg?
- De subrubriek *Trouw* bevat, vanzelfsprekend, liederen over huwelijk en huwelijkstrouw. Maar ook 787 'Wijs mij niet af, ik kan je niet verlaten' staat hierbij. Is dit een huwelijkslied? Of maakt dit lied duidelijk dat het bij *trouw* om meer gaat dan huwelijk alleen? Kijk ook naar 795 'Wat ons bond, God, is verbroken'. Waar past dit? Waar past dit in onze kerkelijke praktijk? Ergens? Nergens? Soms? Nooit?

5. Aan de slag met een muziekprofiel

Wat is een muziekprofiel? In feite is het niets nieuws. Iedere gemeente heeft al een muziekprofiel, namelijk dat wat er 's zondags in de kerk wordt gezongen, hoe het wordt begeleidt, hoe het wordt gekozen, wat er verder aan muziek tot klinken komt en hoe dat alles functioneert. Dit muziekprofiel is het resultaat van de gewoonte, of misschien ook wel van toeval, samenloop van omstandigheden (bijvoorbeeld: de organist met gouden handen gaat verhuizen, alleen de organist met twee linkerhanden blijft over).

Het grote verschil met een dergelijk muziekprofiel is, dat er nu aan een doordacht muziekprofiel wordt gewerkt, inclusief beleid. Er treedt *gezamenlijke bewustwording* op, er worden *doordachte* keuzes gemaakt, er wordt *beleidsmatig* gewerkt.

5.1 Wat wel, wat niet, wat nu, wat later?

Het begrip muziekprofiel kwam op bij het maken van het nieuwe *Liedboek*. Op zich bestond het woord al wel, maar nu kreeg het een speciale functie. In het oude *Liedboek* stond één type liederen, coupletliederen. Qua tijd verschilden ze, kenners konden verschillende muziekstijlen herkennen, maar het totaalbeeld was duidelijk: een bundel uit één stuk, naar vorm en inhoud.

In het nieuwe *Liedboek* staan niet alleen coupletliederen maar ook canons, acclamaties (korte, door de gemeente gezongen instemmingen), gezongen gebeden, beurtzangen waarbij een voorzanger nodig is. Sommige liederen zijn keurig Westers, maar andere echt Afrikaans. Sommige gezongen vragen om orgelbegeleiding, andere om piano, gitaar of band. Niet ieder lied is voor elke gemeente of kerk bestemd. Niet ieder lied past bij elke overtuiging.

Daarom, en vanwege de omvang van het aantal liederen, is het zinvol om een muziekprofiel op te stellen. 'Iedere gemeente kan voor zichzelf antwoorden formuleren op vragen als: wat willen we wel en wat willen we niet (of nu nog niet), wat kunnen we wel en wat kunnen we niet (of nu nog niet)⁴¹.

Het gaat bij het muziekprofiel niet alleen om de muzikale mogelijkheden en onmogelijkheden. Vanzelfsprekend spelen ook allerlei inhoudelijke aspecten een rol. Muziek in de kerkdienst gaat nooit alleen over muziek maar net zo goed over inhoud en functie. Vooral die laatste twee zijn sterk theologisch bepaald. Daarmee zijn tegelijk ook muzikale stijl en vorm inhoudelijk gekleurd en gestuurd.

⁴¹ Pieter Endedijk in *Magazine Ik Zing*, p. 18

5.2 Redenen

Samengevat: er zijn twee hoofdredenen om te komen tot een muziekprofiel

1. De inhoudelijke diversiteit. De bundel is bestemd voor acht verschillende kerkgenootschappen. Binnen kerken zijn nog weer verschillende stromingen te onderscheiden, waarbij de grenzen van de kerken ook weer overschreden worden.
2. De kerkmuzikale en liturgische diversiteit. De diversiteit van het nieuwe *Liedboek* is een weerspiegeling van de kerkmuzikale praktijk in Nederland (en breder: West-Europa en Noord-Amerika). Kernwoorden zijn 'grote diversiteit' en 'een eigen keuze maken' (uit de kerkelijke liedbundel en/of dat wat langs komt).

Deze twee hoofdredenen zijn niet strak te onderscheiden, ze beïnvloeden elkaar wederzijds.

Die grote diversiteit is de laatste jaren ook binnen de GKv praktijk geworden. Juist in die situatie is het goed om beleid te maken. Zo maak je de gemeente niet gek ('wat nú weer'). Zo breng je een lijn aan, kun je stapsgewijs werken aan op- en uitbouw van kwaliteit en bouw je bovendien een helder repertoire op. Bovendien: zo groei je als gemeente in de bewustwording rond de betekenis en functie van muziek in de kerkdienst.

5.3 Meer dan muziek alleen

Het begrip 'muziekprofiel' kan de gedachte oproepen dat het alleen om de muziek gaat. Dat kan, maar het is de bedoeling dat het hand in hand gaat met de inhoud. Bovendien zal het ook moeilijk anders kunnen, want muziek en inhoud zijn niet los verkrijgbaar! De keuze voor een bepaalde overwegende muziekstijl is vrijwel altijd inhoudelijk gedreven. Wil je volledig zijn, dan moet je het eigenlijk hebben over 'kerkmuzikaal profiel', beter nog 'liturgisch-muzikaal profiel'. Maar in de praktijk wordt het begrip 'muziekprofiel' ook op die manier gebruikt. Ook hier doen we dat, het gaat dus over het geheel van tekst + muziek + functie + overtuiging.

5.4 Profiel

Bij het bekende 'kenningsmakingsrondje' voorafgaande aan een of andere bijeenkomst moet je vertellen wie je bent. Het is dan de bedoeling dat je een beknopt profiel van jezelf geeft. Het antwoord verschilt van de gelegenheid. Kom je samen om aan een zakelijk project te werken dan zul je minder snel vertellen dat je op twee leesclubs zit, als hobby aan houtbewerking doet en uitstekende Thaise gerechten kunt maken. Is het een hobbyclub dan doet het minder ter zake dat je vertelt over je vaardigheid in bepaalde detailkwesties uit je werk.

Ook het nieuwe *Liedboek* leidt tot de vraag ‘wie ben jij?’ en wel in relatie tot de nieuwe bundel. Bij het muziekprofiel gaat het om antwoord op die vraag. Wie ben je, wat betekent dat voor jouw omgang met de bundel en jouw keuze uit de gezangen en liederen. Overigens: het gaat niet om een momentopname, dus ook de vraag ‘Hoe wil je jezelf ontwikkelen’ moet gesteld worden.

5.5 Hoe gaat het in zijn werk?

In het kort is dit het proces dat doorlopen wordt:

1. Wie ben je? Wie wil je eventueel worden of hoe wil je jezelf ontwikkelen, als gemeente?
2. Wat zijn je middelen en mogelijkheden?
3. Wat zijn je ijkpunten?
4. Wat heeft de nieuwe bundel in huis?
5. Wat kies je en hoe zet je dat beleidsmatig uit?

Er is een uitgebreid stappenplan beschikbaar. Ook is het mogelijk een cursus, verzorgd door het Centrum voor Toerusting en Educatie van de PKN, te volgen.⁴²

5.6 Valkuilen

Het is de vraag of dit een gemakkelijk of juist moeilijk proces is. Dat hangt er van af. Er is het gevaar van *overschatten* – ‘we moeten al zoveel’, ‘dat lukt ons nooit’, ‘daar hebben wij de mensen niet voor’, ‘daar gaan we echt geen tijd aan besteden’. Er is net zo goed het gevaar van *onderschatten* – ‘dat doen we wel even’, ‘dat laten we gewoon aan de predikant over’, ‘dat regelt de liturgiecommissie wel’.

Ook is er de valkuil van *wenselijkheids-denken*. Dat kan allerlei vormen aannemen. Bijvoorbeeld: wij willen ons richten op goeie kerkmuziek, maar ondertussen heb je een orgel dat het niveau van brandhout heeft en slechts één organist die bovendien ver boven de 70 is. Of: wij willen veel aandacht aan lichte muziek besteden, maar ondertussen wordt vergeten dat instrumenten, apparatuur en opleiding van musici behoorlijk veel geld kost. Of: onze predikant doet dat sowieso al heel goed, maar ondertussen wordt vergeten dat die predikant tussen nu en enkele jaren ongetwijfeld vertrekt. Of: wij willen lied x of y zingen,

⁴² **Handreiking:** ANJE DE HEER, *Nieuw liedboek: Profiel en beleid*. Lezing, uitgesproken op de studiedag Opmaat, 6 oktober 2012. Zie www.kerkzang.nl (→ de praktijk → praktische suggesties). Met een uitgewerkt stappenplan om te komen tot een eigen keuze uit het nieuwe liedboek.

Cursus: *Kleuren verkennen – werken met een muziekprofiel*. Deze cursus gaat uit van het PCTE (Protestants Centrum voor Toerusting en Educatie) van de PKN maar er kan ook door andere kerken op ingetekend worden (de cursus maakt deel uit van het cursusaanbod van de **WERKPLAATS VOOR KERKMUZIEK**). De cursus gaat in op de theologische en liturgische context van de eigen gemeente, de muzikale wensen en mogelijkheden, de verscheidenheid, en het onderling overleg. De cursus wordt gegeven door een gemeenteadviseur van de PKN en een professioneel kerkmusicus.

maar ondertussen heb je daar de goede begeleider niet voor of kan de gemeente het helemaal niet aan.

Een van de uitgangspunten is dat je om te beginnen kijkt naar de eigen mogelijkheden. Heb je als gemeente één pianist die geen noten leest en alleen op gehoor kan spelen, dan beperkt dat meteen je mogelijkheden. Dan is het opstellen van een muziekprofiel plus een muzikaal beleid veel eenvoudiger dan in een grote gemeente met 3 organisten, 2 pianisten, een cantorij, een geschoolde cantor en een band die door een beroeps wordt gecoacht. De grootste valkuil is dat je aan alle wensen en smaken tegemoet wilt komen. Dat gaat namelijk altijd ten koste van een inhoudelijke benadering (zie in par. 5.8 onder *stap II*: 'uitgangspunten').

Voor het opstellen van een muziekprofiel is nodig:

- *nuchterheid*
- *visie, kennis van zaken en inhoudelijke gedrevenheid*
- *de durf om te kiezen*

Is het met het bovenstaande in de bagage moeilijk of gemakkelijk? Het is precies wat je er gezamenlijk van maakt. Samen zingen gaat over het hart van het samen leven als geloofsgemeenschap. Het nieuwe *Liedboek* gaat daar dus ook over. Dat maakt het enerzijds kwetsbaar, anderzijds ligt daar juist de kracht. Want samen zingen in de liturgie is een van de hoogste vormen van gezamenlijkheid, je deelt elkaars adem en stem, emoties, zwakte en kracht. Ga daarom op een rustige manier aan de slag. Vermijdt argwaan of overmoed. Neem de tijd. Laat het niet eindeloos voortduren. Ontdek hoeveel bekende liederen erin staan en begin daarmee, bouw dat langzaam maar zeker uit, zo bouw je aan een eigen repertoire. Verken de bundel zoals hij bedoeld is en bepaal zo hoe je ermee aan het werk gaat: door delend te zingen en zingend te delen. Zo komt niet alleen de bundel tot bloei, maar ook de eigen gemeenschap.

5.7 Ieder voor zich?

Moet iedere gemeente dat in z'n eentje uitdokteren? Dat kan. Maar het is ook heel goed mogelijk, zelfs bijzonder verstandig, om samen te werken. Bijvoorbeeld door met enkele naburige kerken bepaalde onderdelen gezamenlijk aan te pakken of uit te wisselen. Ook kun je besluiten om met de andere kerken uit dezelfde stad gezamenlijke voorzieningen op te bouwen: Oost een geschoolde organist, Noord een goeie cantor, Zuid een geschoolde bandcoach en West een kinderkoor.

Classicaal of anderszins regionaal kan het ook door Oostbroek – met het historisch waardevolle orgel - te laten inzetten op die categorie, terwijl Noordbroek – waar men in een kantine kerkt – de band enkele cursussen laat volgen, het kinderrijke Zuidbroek op zoek gaat naar een gekwalificeerde dirigent voor het kinderkoor en ook plaats heeft voor zanglustige

kinderen uit Oost-, Noord- en Westbroek, en Westbroek tot slot zich richt op goeie cross-over. Kosten worden samen gedragen, uitwisseling is mogelijk. En zo nu en dan gaat de band van Noord naar West en het koor van Zuid naar Noord, de cantor van Oost verzorgt de gemeenteavond van West *et cetera, et cetera*

5.8 Stappenplan

Hieronder volgt een stappenplan. Het is overgenomen uit de lezing die Anje de Heer op 6 oktober 2012 over dit onderwerp hield, tijdens een studiedag voor kerkmusici en andere betrokkenen.

Stappenplan

STAP I: Inventarisatie:

- Wie zijn wij? → beschrijving en typering van de lokale kerk
 - omvang, leeftijdsopbouw
 - bijzonderheden (bijv. vergrijzend, jong, krimpregio, recente of nabije afstoting van een kerkgebouw, een verzorgingstehuis/psychiatrische instelling/sociowoning, binnen het werkgebied)
 - kerkmodel; modaliteit binnen het kerkgenootschap
- Liturgie → beschrijving en typering van de liturgische praktijk
 - plaats van de eredienst in het kerkelijk leven
 - vorm en inhoud
 - gebruikte orde(n) van dienst
 - kerkelijk jaar/leesroosters
 - liedbundels/repertoire
 - kerkmuzikale praktijk
 - kindernevendienst, samenwerking daarmee
 - diverse vormen van diensten naast de hoofddienst
 - uitwisseling (gastpredikanten, vacant)
 - organisatie
 - taakverdeling en verantwoordelijkheden (in theorie en in praktijk)
 - overlegstructuur (in theorie en in praktijk)
 - regeling kerkmuziek
 - middelen en mogelijkheden
 - instrumenten, cantor, cantorij, kindercantorij/-koor, speel- en zanggroepen
 - financiën (hoe is het geregeld, wat zijn de mogelijkheden)

STAP II: Verkennen

- Voorbereiding: verkennen in kleine kring; keuzes maken voor de gemeentebrede verkenning

- Het *Liedboek* verkennen met de gemeente. Dat kan op verschillende manieren:
 - Gemeenteavond(en)
 - Bij voorkeur door een deskundig (en enthousiast) iemand. Dat kan iemand uit de eigen gemeente zijn, maar ook kan er iemand voor worden ingehuurd.
 - Projectmatig
 - Bijvoorbeeld door gedurende een bepaalde periode voorafgaande aan elke zondagmorgendienst een lied of gezang al zingend te verkennen.
- Aandachtspunten bij deze verkenning in gemeentelijk verband:
 - Het gaat niet om afzonderlijke liederen, maar om een beeld van het totaal en de verschillende vormen, stijlen, liturgische toepassingen, theologisch-inhoudelijke accenten *et cetera*
 - Het verkennen bestaat uit enerzijds het aanreiken, proeven en ervaren en anderzijds het waarnemen hoe dit wordt ontvangen.

STAP III: Wegen; uitgangspunten

- Wegen (1)
 - Wat hebben we gezien?
 - Wat zegt dat over ons?
 - Wat betekent dit voor het bepalen van profiel en beleid?
- Uitgangspunten en ijkpunten
 - Wat is in theologisch opzicht wezenlijk en medebepalend?
 - Wat is in liturgisch opzicht wezenlijk en medebepalend?
 - Wat is in kerkmuzikaal opzicht wezenlijk en medebepalend?
 - Wat is in praktisch opzicht wezenlijk en medebepalend?
- Wegen (2)
 - Wat willen we wel en wat niet?
 - Wat kunnen we wel en wat niet?

STAP IVA: naar een kerkmuzikaal profiel

- Zijn er *genres* die wel/niet worden toegepast?
- Zijn er *vormen* die wel/niet worden toegepast?
- Zijn er *theologisch-inhoudelijke* stijlen die wel/niet worden toegepast?
- ✓ Welke *instrumenten* zijn er?
- ✓ Welke *kerkmusicus(-musici)* zijn er? Waar liggen de vaardigheden, wat is het niveau?
- ✓ Is er een *cantorij/koor*?
- ✓ Biedt de gemeente *extra* of *speciale* muzikale mogelijkheden?
- ✓ Is er op bepaald vlak *vorming* of toerusting nodig?

- Wat zijn de *financiële* mogelijkheden?
- Hoe is het *draagvlak*?
 - De punten 'financiële mogelijkheden' en 'draagvlak' staan hier niet voor niets bij elkaar. Maar al te vaak zijn er weinig financiële mogelijkheden. Maar de uitspraak 'daar is geen geld voor' zegt ook iets over het draagvlak. Anders gezegd: als er draagvlak is, dan komt het geld wel, hoe dan ook.

STAP IVB: aanvliegroutes

1. Hoe gaat het tot op heden bij ons? Waarom? Wat is het effect?
2. Wat is de uitkomst van IVA?
3. Wat past bij ons?
4. Wat kunnen wij aan?

STAP IVC: Beleid en Beleidsplan

- *Wat*
 - Wat moet er worden gedaan? In welke volgorde?
- *Wie*
 - Wie doet wat?
- *Wanneer*
 - Tijdpad
 - Voor welke periode geldt dit beleidsplan
- *Hoe*
 - Middelen en mogelijkheden
 - Financiën
 - Communicatie
 - 'Eigenaar' (wie is de 'eigenaar' van en dus ook de verantwoordelijke voor elk van de onderdelen).
 - Evaluatiemomenten

6. Overzichten

6.1 Parels uit het Liedboek⁴³

Met dit overzicht van pareltjes uit het nieuwe *Liedboek* gaven deputaten Liturgie & Kerkmuziek een eerste kleine voorproef van de vele mooie liederen uit de nieuwe bundel:

LIED	RUBRIEK	TOELICHTING
253: <i>De zon daalt in de zee</i>	Getijden van de dag: Avond	Avondlied; een mooi buitenlands lied op een eenvoudige sterke melodie.
280: <i>De vreugde voert ons naar dit huis</i>	De eerste dag: Aanvang	Een lied met aandacht voor het gebouw en van daaruit voor de gemeente die bidt en hoort. 'God roept zijn naam over ons uit en wekt in ons het lied' (couplet 1).
305: <i>Alle eer en alle glorie</i>	De eerste dag: Kyrie en Gloria	Een mooi Gloria-lied voor de Drie-enige God op een opgewekte melodie. 'Aangezicht vol van licht, zie ons vol ontferming aan!' (couplet 1), 'Licht uit licht, vergezicht, steek ons met uw stralen aan!' (couplet 2), '
323: <i>Hoor. Maar ik kan niet horen</i>	De eerste dag: Rond de Schriften	Een lied bij de opening van de Schriften: open onze oren.
389: <i>Het brood dat ons voor ogen staat</i> 400: <i>Voordat ik kan ontvangen brood en wijn</i>	De eerste dag: Maaltijd van de Heer	Mooi dichterlijk lied vol bijbelse beelden. Een lied dat zelfbeproeving, schuld-belijden en vergeving vragen en geven heel concreet maakt.
416: <i>Ga met God en Hij zal met je zijn</i> 426: <i>God to enfold you / God zal je behoeden</i>	De eerste dag: Afsluiting	Een mooi zegenlied, op de bekende wijs 'God be with you till we meet again'. Een lied uit de IONA-gemeenschap; meditatieve, sprekende melodie.
569: <i>Toen Jezus wist: nu is gekomen</i>	Getijden van het jaar: Drie Dagen van Pasen	Een sprekend lied bij de voetwassing

⁴³ Aanvullend rapport deputaten Liturgie & Kerkmuziek Ede 2014, par. 1.4.3. Zie in dit rapport ook p. 20 en verder, met een overzicht van bekende liederen.

657: <i>Zolang wij ademhalen</i>	Getijden van het jaar: Paastijd	Een mooi lied over Gods kracht die ons doet zingen.
837: <i>Iedereen zoekt U, jong of oud</i>	Leven: Levensreis	Op een bekende melodie ons dwalen en thuiskomen bij God bezongen.
843: <i>Wat te kiezen</i> 936: <i>Luister naar de wind</i> 945: <i>Ja, het liefst zou ook ik</i>	Leven: Geloven	Een lied dat in korte zinnen diepe keuzes bezingt: 'Wat te kiezen, leven, dood, / afgod geld, genadebrood? / Alles houden wat ik heb, / of mij geven, gaande weg?' (couplet 1 en 4). Op een Indonesische melodie, vertaald door Elly Zuiderveld. De tekst van Kurt Rose stemt tot nadenken. Bijzondere, passende melodie.
947: <i>Wanneer mijn hart vaarwel moet zeggen</i> 955: <i>Jezus, mijn verdriet is groot</i> 956: <i>We kunnen niet meer verder voor je zorgen</i>	Leven: Levensgrens	Een lied van overgave, een gebed bij het naderend sterven Een kinderlied bij het sterven. Op de melodie van 'Altijd is Kortjakje ziek' (beter gezegd: een 18 ^{de} -eeuws Frans lied). Ook voor thuis. Een fijngevoelig lied bij het sterven van een kind. 'wie je worden zou blijft ongewis' (couplet 3). 'Toch bieden wij God in geloof ons lijden en ons lief kind.' (couplet 4). En zo past ook het slotcouplet 5 'Geef dat hij/zij ademt op uw levensadem, en leeft bij U.'
970: <i>Vlammen zijn er vele</i> 975: <i>Jezus roept hier mensen samen</i>	Samen Leven: Kerk	Sterk lied over verscheidenheid en eenheid in Christus. Dit is een geliefd lied aan het worden. Een al eerder door de GS vrijgegeven lied, in de vertaling van Ria Borkent. Nu ook door opname in het <i>Liedboek</i> beschikbaar.

6.2 Bekende liederen: uitbreiding Geref. Kerkboek en Liedboek 1973

Veel liederen die tot het liedcorpus van de GKv behoren zijn in het *Liedboek* te vinden. In het Aanvullend Rapport van Deputaten Kerkmuziek stond een lijst van bekende liederen (zie noot 43). Hier geven we om te beginnen overzichten van liederen die ook te vinden zijn in:

- het Geref. Kerkboek 2006 (GK)
- de vrijgegeven liederen uit *Liedboek 1973* (LvK)
- de lijst van vrijgegeven liederen door de GS van Zwolle-Zuid

6.2a Ook in het Geref. Kerkboek

In dit overzicht staat aangegeven als er in tekst of melodie een wijziging is t.o.v. de versie uit het Geref. Kerkboek [t. = tekst / m. = melodie]. De wijzigingen kunnen gaan om kleine verschillen in tekst of melodie, maar ook om bijvoorbeeld een nieuwe vertaling of een andere melodie.

LB → GK

8b	148	245	137 m. <i>herzien</i>	554	40
8c	16	267	136	575	89 t. <i>herzien</i>
25d	18	268	135 t. <i>herzien</i>	606	6
98d	20	291b	175c	622	92 t. <i>herzien</i>
118a	21	302	106 m. <i>herzien</i>	634	99 t. <i>herzien</i>
119a	22	311	176b	639	93 m. <i>herzien</i>
126a	24	340b	179a	641	114 t. <i>herzien</i>
150b	26	354	124	704	141 m. <i>herzien</i>
162	1	369b	181b	705	107
166b	4	412	139 t. <i>herzien</i>	786	172
169	7	431b	182c	805	3
177	31	431c	182d	806	8
186	55	441	78 <i>andere m.</i>	885	160
217	133	454	27	894	151
218	132 t. <i>herzien</i>	437	30	898	142 t. <i>herzien</i>
220	173	506	86	911	170 t. <i>herzien</i>
221	174 t. <i>herzien</i>	520	35	968	119 t. <i>herzien</i>

6.2b Ook in de vrijgegeven liederen uit Liedboek 1973

In dit overzicht staat aangegeven als er in tekst of melodie een wijziging is t.o.v. de versie uit het Geref. Kerkboek [t. = tekst / m. = melodie]. Deze wijzigingen kunnen gaan om kleine verschillen in tekst of melodie, maar ook om bijvoorbeeld een nieuwe vertaling of een andere melodie. Gedetailleerde informatie over de wijzigingen is te vinden in het register *Verwijzingen naar andere liedbundels*. Zie voor meer informatie daarover paragraaf 3.1c.

23a	13	375	354	620	207
23b	14	381	358	621	200
90a	397	382	33	624	215
103a	15	384	112	628	209
103c	460	405	457	630	210
130a	19	409	188 <i>t. & m. herzien</i>	642	218
146a	20	412	399	646	73
146c	21	413	444	653	75
151	6	425	456	654	169
152	9	437	35	655	225
158a	67	438	121	659	224
175	28	439	126 <i>t. herzien</i>	661	228
176	34	444	124	663	243 <i>m. herzien</i>
206	374	445	130	671	241
207	375 <i>t. herzien</i>	447	23	672	242
208	373	450	98	675	477 <i>t. herzien</i>
209	327	456	46	677	245
213	289	466	225 <i>t. & m. herzien</i>	678	39
215	380	468	140	686	247
225	410	470	142	687	249
237	253 <i>m. herzien</i>	473	132	704	44
239	383 <i>m. herzien</i>	474	147	705	255
240	316	475	141 <i>t. herzien</i>	713	301
243	387	477	138	717	287
245	390	478	139	718	350
247	392	481	135	723	305
248	393	482	26 <i>t. herzien</i>	726	109
255	72 <i>m. herzien</i>	487	134	727	299
272	324	488	150	728	103
273	319	513	1	747	288
302	254 <i>m. herzien</i>	515	152	749	262
310	721, 722 <i>t. herzien</i>	516	156	751	63
313	326	517	158 <i>t. herzien</i>	753	290
314	328	522	165	755	297
315	330	550	42	756	294
316	7	558	178	759	266
320	62	565	353	762	27 <i>m. herzien</i>
345	341	574	175 <i>t. herzien</i>	763	31
347	334	576	183	766	114
348	335	577	193	769	300
360	237 <i>m. herzien</i>	578	182	796	404
364	322	617	208	797	271
370	48 <i>t. herzien</i>	619	213	801	459

834	437	898	410	966	344
835	442	899	403	968	303
838	481	902	90 <i>t. herzien</i>	971	320 <i>t. herzien</i>
841	252	903	426 <i>t. herzien</i>	978	479
846	22	904	427	981	488
863	408	906	432	990	70
864	409	907	428 <i>m. herzien</i>	995	349 <i>m. herzien</i>
867	424	910	448	1009	284
868	434 <i>m. herzien</i>	912	473 <i>t. herzien</i>	1010	285
869	431	913	293	1012	286
871	281	963	306		

6.2c Ook in de lijst van vrijgegeven liederen door Zwolle-Zuid 2008 ('LUAB')

25a	356	647
63b	377	657
67a	387	791
91a	391	802
96a	414	923
154b	530	942
157a	539	969
159a	546	974
159b	610	975
344	632	994

6.3 Bekende liederen: de praktijk binnen de GKv

Ook uit andere bronnen zijn er liederen die bekend zijn, of bij bepaalde groepen bekend zijn. Hier volgen enkele categorieën:

- Psalmen voor Nu
- gospelrepertoire
- Alles Wordt Nieuw
- negro-spirituals
- Taizé
- misschien ook wel bekend...

6.3a Uit de reeks Psalmen voor Nu

9a	84a	130c
13c	98c	139b
32a	114a	

6.3b Bekend uit het gospelrepertoire

8b	371	883
51b	428	931
289 t. herzien	878	935

zie ook:

337	888	927
861	889	940
875	890	1005
884	891	

6.23c Bekend uit de reeks Alles Wordt Nieuw

169	184	606
171	354	806
177	520	923

6.3d Bekende negro-spirituals

168	484	915
249	757	

6.3e Bekende Taizé-liederen

62b	256	681
117d	568a	895
139d	598	900

zie ook:

16b	338b	874
66a	417	921
95a	568b	1011
103a, e, g, h	734	

6.3f Misschien ook wel bekend...

137b	406a	656
216	425	725
224	479	836
235	485	859
283	503	870
363	505	886

6.4 Rooster Lied van de Maand

Het rooster Lied van de Maand – voor kerk en school – biedt een stapsgewijze kennismaking met het *Liedboek*. In het seizoen 2013-2014 was dat gericht op kennismaking – in het rooster ging het toen vooral om een beeld te krijgen van de vele mogelijkheden. In 2014-2015 richt zich meer op repertoirevorming en het proces van vertrouwd raken met de nieuwe bundel.

De volgende liederen zijn tot op heden in dit rooster opgenomen:

4a	2013-14	416	2014-15
25b	2013-14	432a-d	2014-15
78a	2014-15	482	2013-14
98a	2013-14	523	2014-15
166a	2013-14	534	2013-14
226	2014-15	560	2014-15
230	2014-15	574	2014-15
237	2014-15	666	2013-14
249	2014-15	693	2013-14
287	2014-15	716	2014-15
342	2014-15	859	2013-14
368d	2013-14	992	2013-14
409	2013-14		

7. Meer informatie?

Vertrouwd raken met een nieuw liedboek kost tijd. De weg vinden in een nieuwe bundel gaat niet vanzelf. Het bouwen aan een repertoire van kerkliederen en andere liturgische muziek vraagt tijd en energie.

In deze Handreiking hebben we geprobeerd u een eind op weg te helpen. Deze uitgave is ook bedoeld als *werkboek* en als *naslagwerk*. We hopen dat u het binnen handbereik legt en er regelmatig nog eens in leest. Om de eigen geest te scherpen, om nieuwe ontdekkingen te doen, om samen met de gemeente tot een prachtige praktijk van kerklied en kerkmuziek te komen.

Toch staat lang niet alles in deze handreiking. Wat is er meer?

Werkboekje voor de Eredienst

Alle predikanten binnen de GKV hebben het boekje *Een nieuw lied* toegestuurd gekregen. Ds. Klaas Holwerda, als secretaris van de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied nauw betrokken bij de totstandkoming van het *Liedboek*, schreef deze een praktische handreiking bij het nieuwe *Liedboek*. Ook anderen, vooral iedereen die zich bezig houdt met de verkenning van het *Liedboek*, is bij dit boekje gebaat.⁴⁴

Notitie Liedboek, zingen en bidden in huis en kerk

In de Notitie LIEDBOEK, ZINGEN EN BIDDEN IN HUIS EN KERK, van het Steunpunt Liturgie, is allerlei praktische informatie te vinden, inclusief verwijzingen naar vindplaatsen van informatie.

In deze notitie wordt *onder meer* verwezen naar de dubbel-cd *Met hart en ziel*. Een heel koor van theologen zingt hierop, o.l.v. een theoloog, 43 liederen uit het *Liedboek*. Tegelijk met het *Werkboekje voor de Eredienst* kregen alle GKV-predikanten deze cd toegestuurd.

Lied van de maand

Eind augustus kregen alle plaatselijke kerken het rooster Lied van de Maand toegestuurd. In het seizoen 2014/15 zijn alle liederen gekozen uit het *Liedboek*, net zoals in het vorige seizoen. In de periode 2014/15 krijgen de plaatselijke kerken steeds een korte toelichting op het lied van de maand toegestuurd, met oog op plaatsing in het eigen kerkblad o.i.d.

Website

Op de website van het Steunpunt Liturgie is een speciale afdeling rond het Liedboek te vinden: www.steunpuntliturgie.gkv.nl.

⁴⁴ KLAAS HOLWERDA, *Een nieuw lied* (serie: Werkboekjes voor de eredienst nr. 38). Uitg. Boekencentrum (ISBN 9789023926887; 48 pagina's).

8 Index op liederen

In deze index zijn alle liederen opgenomen die in deze brochure worden genoemd. Er wordt verwezen naar de paragraaf waarin een lied wordt genoemd. Met oog daarop zijn hier de desbetreffende paragraafonderwerpen, zodat gelijk duidelijk is in welk verband naar het lied wordt verwezen.

par. 3.2	<i>In het Liedboek: rond het lied</i>
par. 4.4a	<i>Gij, u, jij</i>
par. 4.4b	<i>M/V?</i>
par. 4.4c	<i>Heiligen?</i>
par. 4.4d	<i>Avondmaal</i>
par. 4.4e	<i>Overledenen</i>
par. 4.4f	<i>Anders...</i>
par. 4.5	<i>Context en functie van het lied</i>
par. 6.1	<i>Parels uit het Liedboek</i>
par. 6.2a	<i>Ook in het Geref. Kerkboek</i>
par. 6.2b	<i>Ook in de vrijgegeven liederen uit Liedboek 1973</i>
par. 6.2c	<i>Ook in de lijst van vrijgegeven liederen door Zwolle-Zuid 2008</i>
par. 6.3a	<i>Uit de reeks Psalmen voor NU</i>
par. 6.3b	<i>Bekend uit het gospelrepertoire</i>
par. 6.3c	<i>Bekend uit de reeks Alles Wordt Nieuw</i>
par. 6.3d	<i>Bekende negro-spirituals</i>
par. 6.3e	<i>Bekende Taizé-liederen</i>
par. 6.3f	<i>Misschien ook wel bekend...</i>
par. 6.4	<i>Rooster Lied van de maand</i>

LB → paragraafnummer

LB → *paragraafnummer - voetnoot*

4a	par. 6.4	91a	par. 6.2c	146a	par. 6.2b
8b	par. 6.2a, par. 6.3b	95a	par. 6.3e	146c	par. 6.2b
8c	par. 6.2a	96a	par. 6.2c	150b	par. 3.2, par. 6.2a
9a	par. 6.3a	98a	par. 6.4	151	par. 6.2b
13c	par. 6.3a	98c	par. 6.3a	152	par. 6.2b
16b	par. 6.3a	98d	par. 6.2a	154b	par. 6.2c
23a	par. 6.2b	103a	par. 6.2b	157a	par. 6.2c
23b	par. 6.2b	103c	par. 6.2b	158a	par. 6.2b
25a	par. 6.2c	114a	par. 6.3a	159a	par. 6.2c
25b	par. 6.4	117d	par. 6.3e	159b	par. 6.2c
25d	par. 6.2a	118a	par. 6.2a	162	par. 6.2a
32a	par. 6.3a	119a	par. 6.2a	166a	par. 6.4
51b	par. 6.3b	126a	par. 6.2a	166b	par. 6.2a
62b	par. 6.3e	1031,e,g,h		168	par. 6.3d
63b	par. 6.2c		par. 6.3e	169	par. 6.2a, par. 6.3c
66a	par. 6.3e	130a	par. 6.2b	171	par. 6.3c
67a	par. 6.2c	130c	par. 6.3a	175	par. 6.2b
78a	par. 6.4	137b	par. 6.3f	176	par. 6.2b
84a	par. 6.3a	139b	par. 6.3a	177	par. 6.2a, par. 6.3c
90a	par. 6.2b	139d	par. 6.3e	184	par. 6.3c

186	par. 6.2a	342	par. 6.4	482	par. 6.2b, par. 6.4
206	par. 6.2b	344	par. 6.2c	484	par. 6.3d
207	par. 6.2b	345	par. 6.2b	485	par. 6.3f
208	par. 6.2b	347	par. 6.2b	487	par. 6.2b
209	par. 6.2b	348	par. 6.2b	488	par. 6.2b
213	par. 6.2b	354	par. 6.2a, par. 6.3c	503	par. 6.3f
215	par. 6.2b	356	par. 6.2c	506	par. 6.2a
216	par. 6.3f	360	par. 6.2b	513	par. 6.2b
217	par. 6.2a	363	par. 6.3f	515	par. 6.2b
218	par. 6.2a	364	par. 6.2b	516	par. 6.2b
220	par. 6.2a	368d	par. 6.4	517	par. 6.2b
221	par. 6.2a	369b	par. 6.2a	520	par. 6.2a, par. 6.3c
223	<i>par. 4.4b</i>	370	par. 6.2b	522	par. 6.2b
224	par. 6.3f	371	par. 6.3b	523	par. 6.4
225	par. 6.2b	374	<i>par. 4.4d</i>	530	par. 6.2c
226	par. 6.4	375	par. 6.2b	534	par. 6.4
228	par. 4.4a	377	par. 6.2c	539	par. 6.2c
229	par. 4.4a	381	par. 6.2b	546	par. 6.2c
230	par. 6.4	382	par. 4.4d, par. 6.2b	550	par. 6.2b
235	par. 6.3f	384	par. 6.2b	554	par. 6.2a
237	par. 6.2b, par. 6.4	387	par. 6.2c	558	par. 6.2b
239	par. 6.2b	389	par. 6.1	560	par. 6.4
240	par. 6.2b	391	par. 6.2c	565	par. 6.2b
243	par. 6.2b	394	par. 4.4d	568a	par. 6.3e
245	par. 6.2a, par. 6.2b	389	par. 6.2	568b	par. 6.3e
247	par. 6.2b	400	par. 6.1	569	par. 6.1
248	par. 6.2b	405	par. 6.2b	574	par. 6.2b, par. 6.4
249	par. 6.4, par. 6.3d	406a	par. 6.3f	576	par. 6.2b
253	par. 6.1	409	par. 6.2b, par. 6.4	577	par. 6.2b
255	par. 6.2b	412	par. 6.2a, par. 6.2b	578	par. 6.2b
256	par. 6.3e	413	par. 6.2b	565	par. 6.2b
267	par. 6.2a	414	par. 6.2c	569	par. 6.2
268	par. 6.2a	416	par. 6.1, par. 6.4	575	par. 6.2a
269	<i>par. 4.4a</i>	417	par. 6.3e	598	par. 6.3e
272	par. 6.2b	425	par. 6.2b, par. 6.3f	606	par. 6.2a, par. 6.3c
273	par. 6.2b	426	par. 6.1	610	par. 6.2c
278	<i>par. 4.4a</i>	428	par. 6.3b	617	par. 6.2b
280	par. 4.5, par 6.1	431b	par. 6.2a	619	par. 6.2b
282	par. 4.5	432	par. 3.2, par. 6.4	620	par. 6.2b
283	par. 6.3f	437	par. 6.2a, par. 6.2b	621	par. 6.2b
286	par. 4.5	438	par. 6.2b	622	par. 6.2a
287	par. 3.2, par. 6.4	439	par. 6.2b	628	par. 6.2b
289	par. 4.5, par. 6.3b	441	par. 6.2a	630	par. 6.2b
291b	par. 6.2a	444	par. 6.2b	632	par. 6.2c
302	par. 6.2a, par. 6.2b	445	par. 6.2b	634	par. 6.2a
305	par. 6.1	447	par. 6.2b	639	par. 6.2a
310	par. 6.2b	450	par. 6.2b	641	par. 6.2a
311	par. 6.2a	454	par. 6.2a	642	par. 6.2b
313	par. 6.2b	456	par. 6.2b	646	par. 6.2b
314	par. 6.2b	468	par. 6.2b	647	par. 6.2c
315	par. 6.2b	470	par. 6.2b	653	par. 6.2b
316	par. 6.2b	473	par. 6.2b	654	par. 6.2b
320	par. 6.2b	474	par. 6.2b	655	par. 6.2b
323	par. 6.1	475	par. 6.2b	656	par. 6.3f
337	par. 6.3b	477	par. 6.2b	657	par. 6.1, par. 6.2c
338	par. 6.3e	478	par. 6.2b	659	par. 6.2b
340b	par. 6.2a	481	par. 6.2b	661	par. 6.2b

663	par. 6.2b	769	par. 6.2b	904	par. 6.2b
666	par. 6.4	787	par. 4.5	906	par. 6.2b
671	par. 6.2b	791	par. 6.2c	907	par. 6.2b
672	par. 6.2b	795	par. 4.5	910	par. 6.2b
673	<i>par. 4.4b</i>	796	par. 6.2b	911	par. 6.2a
675	par. 6.2b	797	par. 6.2b	912	par. 4.5, par. 6.2b
677	par. 6.2b	801	par. 6.2b	913	par. 6.2b
678	par. 6.2b	802	par. 6.2c	915	par. 6.3d
681	par. 6.3e	805	par. 6.2a	918	<i>par. 4.4a</i>
685	<i>par. 4.4a</i>	806	par. 6.2a, par. 6.3c	921	par. 6.3e
686	par. 6.2b	812	par. 4.5	923	par. 6.2c, par. 6.3c
687	par. 6.2b	828	<i>par. 4.4a</i> , par. 4.4f	927	par. 6.3b
693	par. 6.4	831	par. 4.5	930	<i>par. 4.4a</i>
697	<i>par. 4.4a</i>	834	par. 6.2b	931	par. 6.3b
701	par. 4.4b	833	par. 4.5	935	par. 6.3b
704	par. 6.2a, par. 6.2b	835	par. 4.5, par. 6.2b	936	par. 6.1
705	par. 6.2a, par. 6.2b	836	par. 6.3f	940	par. 6.3b
706	par. 4.4.f	837	par. 6.1	942	par. 6.2c
707	par. 4.4b	838	par. 6.2b	945	par. 4.4f, par. 6.1
713	par. 6.2b	839	par. 4.4f	947	par. 6.1
716	par. 6.4	841	par. 6.2b	950	<i>par. 4.4e</i>
717	par. 6.2b	843	par. 6.1	952	par. 4.4f
718	par. 6.2b	846	par. 6.2b	955	par. 6.1
723	<i>par. 4.4c</i> , par. 6.2b	857	<i>par. 4.4a</i>	956	par. 6.1
725	par. 6.3.f	859	par. 6.4, par. 6.3f	959a	<i>par. 4.4e</i>
726	par. 6.2b	861	par. 6.3b	963	<i>par. 4.4e</i> , par. 6.2b
727	par. 6.2b	863	par. 6.2b	964	<i>par. 4.4e</i>
728	par. 6.2b	864	par. 6.2b	966	par. 6.2b
729	par. 4.4e	867	par. 6.2b	968	par. 6.2b
730	<i>par. 4.4e</i>	868	par. 6.2b	969	par. 6.2c
731	par. 4.4e	869	par. 6.2b	986	par. 6.2a
733	<i>par. 4.4e</i>	870	par. 6.3f	970	par. 6.1
734	par. 6.3e	871	par. 6.2b	971	par. 6.2b
736	<i>par. 4.4e</i>	874	par. 6.3e	974	par. 6.2c
737	<i>par. 4.4c</i>	875	par. 6.3b	975	par. 6.1, par. 6.2c
739	par. 4.4c	877	<i>par. 4.4b</i>	978	par. 6.2b
742	par. 4.4c	878	par. 6.3b	981	par. 6.2b
743	par. 4.4c	883	par. 6.3b	986	<i>par. 4.4b</i>
744	<i>par. 4.4c</i>	884	par. 6.3b	990	par. 6.2b
745	<i>par. 4.4c</i>	885	par. 6.2a	994	par. 6.2c
747	par. 6.2b	886	par. 6.3f	995	par. 6.2b
249	par. 6.2b	888	par. 6.3b	998	<i>par. 4.4a</i>
751	par. 6.2b	889	par. 6.3b	992	par. 6.4
753	par. 6.2b	890	par. 6.3b	1005	par. 6.3b
755	par. 6.2b	893	par. 4.4f	1009	par. 6.2b
756	par. 6.2b	894	par. 6.2a	1010	par. 6.2b
757	par. 6.3d	895	par. 6.3e	1011	par. 6.3e
759	par. 6.2b	898	par. 6.2a, par. 6.2b	1012	par. 6.2b
762	par. 6.2b	900	par. 6.3e	1013	par. 4.4f
763	par. 6.2b	902	par. 6.2b		
766	par. 6.2b	903	par. 6.2b		

Steunpunt Liturgie

Kon. Wilhelminalaan 3-5

3818 HN Amersfoort

t. 033 2586484 (di, wo, do tijdens kantooruren).

e. liturgie@gkv.nl

i. www.steunpuntliturgie.gkv.nl